

ZARÁND-VÁRMEGYE'

FOLDIRATI, STATISTIKAI

ÉS

TÖRTÉNETI

LEIRÁSA.

Kölni 1858

Fr. Gypolaglar

(

zur Urkunde.

ZARÁND-VÁRMEGYE'

FÖLDIRATI, STATISTIKAI

ÉS

TÖRTÉNETI

LEIRÁSA.

SZERZÉ

KOZMA PÁL

ZARÁNDMEGYE' EGYKORI FŐISPÁNJA, JELENLEG ERDÉLYI
FŐKORMÁNSZÉKI TANÁCSOS.

KOLOZSVÁRTT.

A' KIR. FŐTANODA BETŰVEL 1848.

3030

E L Ő S Z Ő

Midőn több mint húsz évvel ezelőtt e' munkát alkotó jegyzetek' 's adatok' szedegetéséhez és gyűjtéséhez fogék, gondolatomban sem vala evvel valaha irodalmi térre lépni fel.

A' sors azonban úgy hozá, hogy a' magyar tudós társaság' 1846-ik évi april' 4-éről kelt felszólítása, melynek III-ik rovatában ez álla: „Készíttessék bármelly, még eddig külön le nem irt magyar-birodalmi vármegye', vagy terjedelmesebb vidék, vagy nevezetesebb város' történeti, földirati és statistikai leírása, oklevelek 's egyéb eredeti és hiteles kútfők szerint,“ kezembe akadt.

Ekkor úgy vélém, hogy hazafi kötelességemet rovom le, midőn bár minő érdektelen jegyzetimet is rendbe szedem 's a' magyar tudós társaság' bírálata alá bocsátom.

Munkám' szerkesztésekor inkább annak tárgyát, mint az írásmódot tartám szemem előtt; ez utóbbihoz, őszintén megvallva, kellő képességgel sem bírok; minthogy olly időkort értem, mellyben az újabb 's miveltebb magyar-írásmódot sajátomná tenni minden igyekezetim mellett sem sikerült.

Telve lehet tehát munkám nyelvtani és stilistikai hibákkal, de mellyek kegyes elnézését szives olvasóim méltányosságától kérem 's várom is; 's ha ezt megnyerni szerencsés nem lehetnék, így is fenmarad azon egyedüli reményem, miszerint olly magyarsággal éltem 's irtam, mellyet minden magyar megérthet.

A' SZERZŐ.

ZARÁND-VÁRMEGYE'

FÖLDIRATI, STATISZTIKAI és TÖRTÉNETI

LEÍRÁSA.

Mostani kiterjedésében fekszik a' szélességi egy- *Fekvése.*
hajlat' 46-ik és 47-ik fokai közt. Határai: keletről
Alsófejér- és Hunyad-, délről Hunyad- és Arad-,
nyugotról Arad-, északról Bihar és Alsófejérme-
gyék;— régibb kiterjedésében pedig, mielőtt nagyobb
része el nem szakasztatott és Arad megyéhez nem
kapcsoltatott volna, nyugoti határa Békés megye volt.

Mivelhető földje' nagyobb része általánosan *Földje'*
agyagból áll, forrásos, vizes, és így sok munkát, *minémü-*
nagy szorgalmat, gyakori trágyázást kíván; mind- *sége.*
ezek mellett azonban esős időkben a' gazda' fárad-
sága kevés jutalmat arat. A' folyók' mentében van
eliszapolt homokos föld is, melly a' vizek' kiáradá-
saiból 's öntéseiből keletkezett, és az ilyen föld
jobb természetű, könnyebben mivelhető, gyakori
trágyázást sem kíván; sőt az ollyan földek, mellyek
a' vizek' majd minden évbeni kiöntéseinek vannak
kitéve, nem is trágyáztatnak; de ilyenek nem nagy
kiterjedésben találhatók, 's a' folyók' mellett fekvő
földek' mennyisége alig teszi az egész mivelhető
földtömeg' hatodrészét. Egyáltalában a' megye he-

gyes-völgyes vidék, tere kevés van, 's az is csak a' Fehér-Körös' folytában. A' régi Zarándmegye' termékenyebb és téresebb része ma Aradmegyéhez tartozik.

Földmivelési mód.

A' két alsó járás' határaiban váltógazdaság divatozik, minélfogva a' haszonvehető föld minden esztendőben mivelet alatt van. A' gyengébb föld tavasszal közönségesen megtrágyáztatik és ebbe törökbúza-vetés, ősszel pedig búza, vagy a' magasabban fekvő helyeken, más tavasszal tavaszi búza 's más tavaszi vetés jő. Legelőül a' sziklás, kopár, erdős és legsilányabb helyek használatnak. Ezen váltógazdaság' üzésére a' lakókat a' mivelhető föld' szűke 's a' népesség' szaporodása kényszeríték. A' megye' két felső járásában a' határok kétfelé osztvák, mellyek közül az egyik darab egy, vagy két évig legelőül használtatik, a' másik darabba pedig azalatt ősz- és tavaszgabona vegyesen vettetik. De mind e' mellett is az egész megye a' legbővebb termés' idejében sem természetesen annyi gabonát, hogy avval népessége egy évig beérje; minélfogva a' gabona ezen hiányát Arad-, Békésmegyék 's a' temesi hátság pótolják.

Felosztása.

Zaránd vármegye régebben négy, u. m. zarándi, jenői, halmágyi és brádi kerületekből (districtusokból) állott; minekutána pedig 1746-ban megcsonkított és két legszebb kerületeitől, a' zaránditól és jenőitől, megfosztatott, csak a' más két kerülettel maradt, mellyek ma négy, u. m. nagyhalmágyi, körösbányai, brádi és ribiczei járásokra osztvák. A' megye székhelye Körösbánya kiváltságos mezőváros. Nevezetesebb helységei, Nagyhalmagy és Brád, a' bennök hetenként csötörtökön és szombaton tartatni szokott gabona- és marhavásárokról híresek. A' többi, mind az elszakasztott, mind

a' megmaradt kerületekhez tartozó falvak' nevei ekkép következnek:

A' ZARÁNDI KERÜLETBEN.

Zaránd — mezőváros. —	Moroda.
F. Varsánd.	Kurvakér.
Komlós.	Ágris.
Simánd.	Aranyág.
Székudvar.	Almás.
Sikló.	Dráutz.
Otlaka.	Dud.
G. Varsánd.	Apries és Ternova.
Pilly.	Táutz.
Elek.	Nádas.
Mátsa.	Nagyszerénd.
Kurtíts.	Agya.
Erdőhegy.	Apáthi.
Nadáb.	Bélszerénd.
Csintye.	Barakony.
Somos.	Csermő.
Szinyitye.	F. Gyarmath.
Pankota.	Kerelüs.
Siria.	Miske.
Galsa.	Söprös.
Kerek.	Szintye.
Magyarát.	Talpas.
Muszka.	Vadász.
Szöllös.	Szomostyést.

A' JENŐI KERÜLETBEN.

Borosjenő.	Bokszeg.
Gurba.	Butyin.
Sikula.	Barda.
Csigirel.	Gross.
Kontrato.	Vaszoja.

Kiszingyia.
Álgyeszt.
Bersza.
Monyoró.
Járkostyó.
Járkos.
Hodos.
Kujed.
Ménés.
Kreszta-Ménés.
Kavna.
Lugozó.
Szilingyia.
Gurahoncz.
Hontzisor.
Száturo.
Zöldes.
Solymos.
Madrizesty.
Szakáts.
Mozésty.
Bontzesd.
Bogyésd.
Plés.
F. Csill.
A. Csill.
Almás.
Lunka.
Kakaro.
Plop.
Szerb.
Govasdia.
Berendia.
Revelis.

Rossia.
Kraikova.
Dombravitza.
F. Krokna.
A. Krokna.
Diets.
Zembro.
Dults.
Válemáre.
Fényes.
Joszásel.
Joszás.
Holt.
Mézes.
Sebes.
Rekszeg.
Hertes.
Szuszány.
Nyágra.
Szlatina.
Nadalbészty.
Minyád.
Bohány.
Mozesty.
Monyásza.
Dézna.
Láz.
Zemérzél.
Bontsén.
Szelezán.
Presesty.
Ravna.
Ignésty.

A' HALMÁGYI KERÜLETBEN.

NAGYHALMÁGYI JÁRÁSBAN.

Átsutza.	Lyásza.
Átsuva.	Lungsora.
Banyesd.	N. Halmágy.
Bogyesd.	Ots.
Bugyesd.	Otsisor.
Brüsztur.	Pojána.
Csuts.	Pojenár.
Czermura.	Pleskutza.
Czohezd.	Magulitsa.
Dumbráva.	Mermesd.
Gros.	Rosztots.
Guravoj.	Szirb.
Juonesd.	Taláts.
Kishalmágy.	Tisza.
Krisztesd.	Vidra.
Lázur.	Vosdots.

KÖRÖSBÁNYAI JÁRÁSBAN.

A. Wátza.	Lyáutz.
Báldoviny.	Obersia.
Baszarabásza.	Prevaleny.
Birtyin.	Prihogyest.
Brotuna.	Riska.
Csungány.	Riskulitza.
Czebe.	Steje.
Dobrotz.	Sztrimba.
F. Vátza.	Tataresd.
Karáts.	Ternava.
Karasztó.	Ternávitza.
Kazanyest.	Tomest.
Körösbánya.	Tyiulest, és
Lunka.	Vályemáre.

A' BRÁDI KERÜLETBEN.

BRÁDI JÁRÁSBAN.

Al. Lunkoj.	Kuréty.
Boitza és Kalamanyesd.	Örmingye.
Brád.	Pestere.
Bukurest.	Pogyele.
Czeretzel.	Ruda.
Fel. Lunkoj.	Szelistye.
Hertzegány.	Szkrofa.
Kajanel.	Tresztzia.
Kratsunesd.	Zdráptz.
Kristsor.	

RIBICZEI JÁRÁSBAN.

Bleseny.	Mesztákon.
Bulzest.	Miheleny.
Butsesd.	Pottingány.
Dsunk.	Ribitsora.
Dupepiátra.	Vály. Grohotzel. Ribitze.
„ Vály.	Kornetzel. Sztanisa.
„ „	Porkura. Tomnátyek.
„ „	Serbája. Ujbaresd.
„ „	Szát. Váka.
„ „	Tárnitza. Vályebrád.
Grohot.	

Hegyei.

A' megye' nevezetesbb hegyei, mostani kiterjedésében, ezek: Bihar, Gaina, Murgás, Grohás, Wulkán, Moru-Rosu, Sztrimba, Setrás, Karáts és Moma, melyek közül a' Bihar, Gaina és Murgás havasoknak tekintetnek.

Folyói.

Főbb folyóvize csak egy van a' fehér Kőrös, mely a' megye' északi részében, a' blesenyi határon veszi eredetét; a' megyén végig foly-

va, azt szinte kettéválasztja 's Guravoj helységen alól Arad-megyébe átfoly. E' folyó magába veszi a' butsesdi, bukurešdi, lunkói, vákai, ribitzei, czebei, riskai, birtyini, ternávai, vátzai, baszarabászhai, czo-hesdi, halmágyi, banyesdi, lyászhai, csutsi, tekeseli, talácsi és pleskutzhai nagyobb 's kisebb patakokat.

Ez mérséklett, ollykor télen át csattogós, 15—20 *Éghajlata.*
foknyi hidegek, de ellenben esős lággy telek is vannak. Tavaszha kellemes, nyara pedig gyakran égető heves.

Régebben e' megye kiterjedése nagy volt; *Kiterje-
dése.*
1561-ben ugyanis — mint ezt egy, azon évben az uralkodó felségnek ajánlott, segedelem' felosztásáról szóló laistrom mutatja — Gyula' vára (pars oppidi Gyula cum appertinentiis arcis Gyula) is Zaránd-megyéhez tartozott, ma pedig Békés-megye' székvárosa. Ezen kívül még — mint már említve volt — két nagyobb kerülete is szakasztódott el, 's így mostani kiterjedése alig tesz 23—24 négyszög mértföldet.

Áttérve a' csak most említett segedelmezési laistromra, figyelem nélkül mellőzni azt tovább nem lehet; — ez valamint arról, hogy az abban elősorolt nemzetségek, családok mind elenyésztek, — legalább azok közül ma Arad- és Zaránd-megyében egy sem föltalálható, — úgy arról is, hogy a' falvak' akkori nevei annyira elváltoztak, miszerént a' helységek' mostani nevei közül azokhoz hasonló, vagy csak közelítő tizet is alig lehet számlálni, nevezetes. Ezen segedelmezési laistrom' hitelességét az is erősíti, hogy ebben Körösbánya a' Báthory András' jószágának iratik, 's ugyanez említődik a' körösbányai közönség' azon kiváltsági levelében is, melyet 1573-ban september 27-kén erdélyi vajda Báthory Istvántól nyert a' következő szavakban: „quatenus vos quoque memoratos cives, et uni-

„versos inhabitatores praefati oppidi Körösbánya,
 „unacum incolis praescriptarum Possessionum Czeh-
 „be, et Riska in cunctis eorundem immunitatibus,
 „Indultis, Juribus, et Libertatibus a Divis quon-
 „dam Regibus ac Bathoriens. Dominis eorundem
 „terrestribus eisdem concessis“ etc. etc. — de bő-
 vebb tudomás okáért az idézett oklevél' azon része,
 melly Zaránd-megyét illeti, ide iktattatik:

Anni 1561.

*Registrum secundi Subsidiū Sacrae Caesar. Raēque Mattis
 Fl. unum ac denar. decem exacti in Comitatus Zaránd
 Arad Per Egregium Steph. Földváry Dicatorem et
 Exactorem.*

COMITATUS ZARÁND.

PERTINENT. ARCIS GYULA.

*Pars oppidi Gyula est exempta in perpetuum
 per S. Caes. Regiam Mitem.*

	Flr.	Dnr.
<i>Pelelj</i> Regiae Mattis	45	49
<i>Banhegyes</i> Regiae Mattis	78	85 80
<i>Eperies</i> Regiae Mattis	32	35 20
<i>Simánd</i> Regiae Mattis	101	84 20
<i>Bankota</i> Regiae Mattis	48	52 80
<i>Lekesháza</i> Regiae Mattis	22	24 20
<i>Fövényes</i> Regiae Mattis	—	— —
<i>Alabium</i> Regiae Mattis	5	5 4
<i>Csierke</i> deserta	—	— —
<i>Szent Benedek</i> deserta	—	— —
<i>Sumolikeuszj</i> Regiae Mattis	2	2 20

	Flr.	Dnr.
<i>Muzzagyalva</i> Regiae Mattis deserta	—	—
<i>Királymezeje</i> Regiae Mattis deserta	—	—
<i>Beretfalva</i> Regiae Mattis	2	20
<i>Karadver</i> Regiae Mattis deserta	—	—
<i>Tivadar</i> Regiae Mattis	2	20
<i>Bankodos</i> Regiae Mattis	2	20
<i>Kieshiermet</i> Regiae Mattis	2	20
<i>Vadasz</i> Regiae Mattis	31	78
<i>Bellengszegh</i> Regiae Mattis	3	20
<i>Bunsolmath</i> Regiae Mattis deserta	—	—
<i>Papfalva</i> Regiae Majestatis deserta	—	—
<i>Mezoch</i> Regiae Mattis	36	40
<i>Keresegh moroz</i> Regiae Mattis	4	35
<i>Peketély</i> Ladislai Vajda	2	20

BONA NOBILIUM.

<i>Megyes</i> Andreae Gál	6	60
Stephani Gál	2	20
Bartho. Gál	4	70
<i>Dombitatos</i> Stephani Földváry	8	80
<i>Apáffi</i> Plebani Gyulensis	29	90
<i>Kakutz</i> Joann. Zaplich	4	—
Joann. Zenthy	20	—
<i>Ketegyház</i> Demet. Otlýarovics	31	—
<i>Elek</i> Geor. Bebek	3	30
Emerici Mapaj	3	30
Nicolaj Glésany	2	20

	Flr.		Dnr.
Gaspari Mackokj	3	3	30
Relictae Joannis Orlath	2	2	20
Emerici Kusaj	9	9	90
Emerici Csyuky	1	1	10
Székudvar Joannis Balassa	27	29	29
Francis. Kékzei	15	16	40
Otlaka Stephani Gál	11	12	10
Francisci Bagdi	4	4	40
Emerici Messaj	2	2	10
Andreae Misky	1	1	—
Bozos Relictae Mino. Budae	11	12	10
Lucae Jaz	29	31	70
Georgy Szokoly	3	3	30
Thomae Ladardi deserta	—	—	—
Emerici Kutassy	1	1	10
Bankamovaz Volffangi Sarkady	17	18	70
Köbörnyes Nositi Aradiensis	21	23	10
Jánosháza Petri Bauvenits exempta	—	—	—
Fövényes Lucae Jáz, Andr. et Steph. Gál paup.	—	—	—
Ezerezerkutas Joann. Balássá	20	20	—
Francisci Ketzer	1	1	10
Uyfalu Relictae Marei Horváth	12	13	—
Blasy Szégely	12	13	20
Machia Joannis Balássá	8	8	75
Francisci Ketzer	9	9	90
Szentmárton Gabrielis Dogg	6	6	60
Georgy Nagy	2	—	—
Emerici Kutassy	3	3	25

		Flr.	Dnr.
Mathiae Bede	1	1	10
Andreae Bathorj	7	7	70
Szentes Király Baltha Erdőhegyi . . .	3	3	20
Petri Beneni	2	2	20
Gabrielis Sarkotjz	2	2	20
Alberti Zajlla	—	—	—
Georgy Erdőhegy	—	—	—
Math. Vida	—	—	—
Gyula varsán Capituli Aradiensis . . .	2	2	20
Emerici Massai	3	3	30
Relictae Petri Nadány	2	2	20
Relictae Joannis Horváth	2	2	20
Gaspari Magossi	2	2	20
Relictae Marei Horváth	1	1	20
Georgy Bebek	2	2	20
Steph. Derffi	1	1	10
Christoph Pongrácz	2	—	—
Nicolai Glesany pauper	—	—	—
Gaspari Togátsi	—	—	—
Cserha Martini Vida	1	—	—
Georgy Erdőhegy	3	3	30
Adalberti Zalay	2	2	20
Gabrielis Sarkotzi	5	5	50
Filior. Bene. Erdőhegy	1	1	10
Pechyer Relictae Nicolai Buda pauper .	—	—	—
Lucae Zav	8	8	80
Mathiae Bede	7	7	70
Marosz Emerici Bakoiu	—	—	—

PERTINENTIAE ARCIS JENŐ.

		Flr.	Dnr.
<i>Jenő oppidum</i> Relictae Dmni Losonczi	38	13	37
<i>Pinkourca</i> Ejusdem Dmni Relictae	7	7	70
<i>Jenő</i> Eiusdem	6	6	60
<i>Chermesj</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Hozakarak</i> Eiusdem	5	5	34
<i>Nagy Néveg</i> Eiusdem	9	1	90
<i>Kijsinwetz</i> Ejusdem	6	6	60
<i>Monostor</i> Eiusdem	10	10	—
<i>Kapolnas Kertes</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Vajdafalva</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Lupafalva</i> Eiusdem	2	1	10
<i>Bakoszegh</i> Eiusdem Dmni relictæ	1	—	—
<i>Apa</i> Eiusdem	4	—	—
<i>Kijs Gyarmath</i> Eiusdem	4	—	—
<i>Rokszin</i> Eiusdem	32	33	97
<i>Konteratro</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Berkeny</i> Eiusdem	4	4	35
<i>Felső Arkutz</i> Valen. Gorbaj	—	—	—
Nicolay Rasog	—	—	—
<i>Lomja</i> Relictæ Dmni Losontzi	4	2	20
<i>Felső Köves</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Kys Köced</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Agaaz</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Leteczova</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Cornafalva</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Hodos</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Felső Bericza</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Csiaszar Kertes</i> Eiusdem	—	—	—

		Flr.	Dnr.
<i>Alsó Bericza</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Mihalkertes</i> Eiusdem deserta	—	—	—
<i>Pakassigh</i> Eiusdem Dominae Relictae	2	2	20
<i>Magaros</i> Eiusdem Dominae Relictae	—	—	—
<i>Tammaz Thomae</i> Zolandi	1	1	10
Georgy Bebek	1	1	5
Petri Békenyo	3	3	30
Francis. Zederkenyi	1	1	10
Joan. Szalaj	3	3	30
Joan. Keresztely	4	4	40
Relictae Nicol. Erdőhegy	1	1	40
Relictae Nicol. Buda	5	5	50
Petri Baneny	3	3	30
Emerici Kutassi	—	—	—
<i>Kekzj Andreae et Steph. Gál</i>	6	6	60
Emerici Kutassi	3	3	20
Relictae Lud. Nadany	1	1	10
Andreae Báthory	1	1	10
Gabrielis Bozi	11	12	10
Michael BribeK	3	3	30
<i>Gyarmath</i> Relictae Joan. Gáll	6	6	60
Relictae Geor. Lac	3	3	30
Blasii Nagh	1	1	10
Emerici Kutassi	2	2	20
Joannis Thanassy	2	2	20
Andreae Báthory	2	2	20
Relictae Math. Zserzem	1	1	10
Relictae Lud. Nadasy	3	3	30

		Flr.	Dnr.
Gregory Nagy	1	—	—
Thomae Laj	1	1	10
Michaelis Bribek	2	2	20
<i>Nagy Szerénd</i> Relictae Nicol. Buda . .	18	19	80
Joannis Buda	1	1	10
Gregory Szokoly	3	3	30
Emerici Kutassi	3	3	30
Thomae Arthaudj	1	1	—
Gregory Satus	2	2	20
Nicolay Földi	1	1	10
Relictae Grego. Laj	7	7	70
Relictae Mat. Ferzeuk	3	3	30
Blasy Nagy	3	3	30
<i>Kys Szerind</i> Geor. Szokoly	6	6	60
Emerici Kutassi	2	2	20
Thomae Antandj	2	2	20
<i>Bekonj</i> Joannis Keresztely	4	4	20
Gabrielis Sarkotzi	3	3	30
Petri Banorkj	2	2	20
Baltha. Erdőhegy	2	2	20
Georgy Erdőhegy	1	1	10
Martini Vida	1	1	—
Nicol. Gletan	4	4	40
Joannis Földvály pauper	—	—	—
Petri Bokony	3	3	30
Gaspar. Erdőhegy	1	1	10
Fran. Lovasy	1	1	10
Alberti Szalaj	1	1	10

	Flr.	Dir.
Petri Varga pauper	—	—
<i>Thomashida</i> Relictae Nicol. Buda	1	10
Relictae Georgy Laj	2	20
Mathiae Zler	—	—
Senkovics	1	20
Blasy Nagy	1	—
<i>Csegedsegh</i> Stephani Sárossj	1	10
Georgy Marossy	—	—
Ladislai Proka pauper	—	—
Emerici Nagy deserta	—	—
Mathiae Szegi deserta	—	—
Antony Takossi	—	—
<i>Nyiske</i> Francisci Méregh	5	40
Marci Miskej	4	40
Relictae Joan. Mora	11	10
Andreae Miskei et Stephani Deres	6	60
Relictae Lud. Nadassj	3	30
Vollfangi Mora	5	50
Nicolaj Perkodi	4	40
Stephani Nadassj	1	10
Laurenty Borbély	1	—
<i>Sáros</i> Deserta Joannis Kertzeg	—	—
<i>Viznek</i> Relictae Ladislai Földessy	4	40
Relicta Gab. Polany pauper	—	—
<i>Feltelek</i> Francisci Méregh	10	—
Wolffangi Mora	2	20
<i>Talpas</i> Christophori Pongrácz	28	80
Stephani Derssfi	4	40

		Flr.	Dnr.
Petri Dionisy Porkoláb	2	2	20
Thomae Tholdj	1	1	10
<i>Chunakezj</i> Christophori Pongrácz	23	25	20
Stephanī Derssfi	4	4	40
<i>Totfalu</i> Christophori Pongrácz	6	6	60
Thomae Tholdj	1	1	10
Relictae Dion. Porkoláb	2	2	20
Stephani Derssfi	1	1	10
<i>Kuraskeszj</i> Christoph. Pongrácz	9	9	90
Relictae Dion. Porkoláb	3	3	30
Stephani Dersfi	2	2	20
Thomae Tholdj	1	1	10
Steph. Laazy	1	1	10
Thomae Jakabfiy	1	1	10
Valentini Zertödy	1	1	10
<i>Csalocza</i> Christoph. Pongrácz	2	2	20
Relictae Dion. Porkoláb	1	1	10
Thomae Tholdj	—	—	—
Stephani Dersffj	—	—	—
<i>Ekeritto</i> Christoph. Pongrácz	3	3	30
Steph. Dersffj	1	1	10
Thomae Tholdi	—	—	—
Relictae Dion. Porkoláb	—	—	—
<i>Tholmacz</i> Relictae Dion. Porkoláb	2	2	20
Christoph. Pongrácz	3	3	30
Stephani Dersffj	2	2	20
Thomae Tholdj pauper	—	—	—
<i>Barakon</i> Thomae Tholdj	2	2	20

		Flr.	Dnr.
Relictae Dion. Porkoláb	7	7	70
Christoph. Pongrácz	10	10	90
Steph. Dersffj	3	3	30
<i>Etveth</i> Relictae Gabr. Bethlen	—	—	—
Relictae Ladisl. Tholdj	—	—	—
Relictae Nicol. Kis Tholdj	—	—	—
Ladis. Batok	—	—	—
<i>Betlenesy</i> Caspari Kolbász	37	40	70
Relictae Gab. Bethlen	—	—	—
<i>Söprös</i> Relictae Gab. Bethlen	20	22	—
Gaspari Kolbász	—	—	—
<i>Apatz</i> Relictae Gab. Pethodi	6	6	60
Steph. Diushel	4	4	40
Ladislai Boka	3	3	30
Emerici Masay	1	1	10
<i>Kolth</i> Francisci Méregh	—	—	—
Joannis Szabó	—	—	—
Antony Szabó	—	—	—
Relictae Gab. Bethlen	—	—	—
<i>Görba</i> Stephani Sárossi	2	2	30
Melchioris Sárossi	1	1	10
Michaelis Nagy	1	1	10
Petri Ecfokaj	1	1	10
Valenti. Gorba	8	8	80
Thomae Bibarcz pauper	—	—	—
<i>Borostelek</i> Eppi Agriensis	16	17	60
Joannis Szintha pauper	—	—	—
<i>Számkios</i> Relictae Ladis. Toldi	7	7	70

		Flr.	Dnr.
Relictae Gab. Bethlen.	1	1	10
<i>Kesdaka</i> Georgy Piski	2	2	20
Joannis Sintha	1	1	10
Joannis Pauper	—	—	—
Emerici Balog	—	—	—
<i>Kys Bodon</i> Relictae Gab. Bethlen . . .	15	16	50
<i>Gelvacz</i> Francisci Méregh	—	—	—
Filior. Fran. Pipassi	—	—	—
Valentini Keszkeny	—	—	—
Joannis Miklósy	—	—	—
Georgy Nagy	—	—	—
Ladis. Ispány	—	—	—
Relictae Petri Maties	—	—	—
Joannis Esti	—	—	—
Nicolai Szabó	—	—	—
Petri Jakabffi	—	—	—
Alberti Jasiga	—	—	—
Thomae Betsolmi	—	—	—
Relictae Pauli Nagy	—	—	—
Alberti Konsol	—	—	—
<i>Dölöthid</i> Andrae Báthorj	3	3	30
Gabrielis Doczy	4	4	40
Emerici Kutassi	—	—	—
Relictae Lud. Nadassi	—	—	—
Thomae Laj	—	—	—
<i>Kis Bátor</i> Nicolai Földi	1	1	10
Thomae Földi	1	1	10
Michaelis Földi pauper	—	—	—

		Flr.	Dnr.
<i>Erdős Banáth</i> Georgy Köslös	2	2	20
<i>Lucae</i> Jaz	2	2	20
<i>Sarlaka</i> Steph. Sarlakj	2	2	20
Antony Sarlakj	1	1	10
Relictae Dni. Loszonzj	1	1	10
Pauli Orgonás	1	1	10
Thomae Varsany	—	—	—
<i>Echioka</i> Steph. Sárossi	4	4	40
Mel. Tarsy	1	1	10
Petri Zekel	—	—	—
Thomae Bersarth	—	—	—
Valentini Tot pauper	—	—	—
Michael Pipalj	—	—	—
Petri Ohziokj	—	—	—
Steph. Társj pauper	—	—	—
<i>Gaab Melchioris Társj</i>	3	3	30
Steph. Társj.	5	5	50
Georgy Társj	1	1	10
Nicol. Szabó	1	1	10
Blasy Tarsy	2	2	20
Ladislai Vaida	2	2	20
Ladislai Tarsy	1	1	10
Thomae Varsany	2	2	20
Mathiae Mora	1	1	10
Stephani Panthi	2	2	20
Georgy Erőb	1	1	10
Gaspari Varassy	1	1	10
Georgy Orsothj pauper	—	—	—

	Flr.	Dnr.
<i>Thumanas</i> Ladislai Pataki	—	—
<i>Csorasesy</i> Méregh in nob. Jav.	—	—
<i>Kyszény</i> Capituli varadiensis	11	11
<i>Haraklián</i> Emerici Marvaj	16	17
<i>Lorantfalva</i> deser. valenti. et Steph. Gorsaj	—	—
<i>Nemes Kiskert</i> Ladislai Vaida cur. nobi.	—	—
<i>Kis szinte</i> Georgy Köslös	1	1
<i>Pechsi</i> Joannis Katai	7	7
Joannis Dobj	7	7
Regiae Mattis	1	1
Blasy Székely	1	1
Ladis. Báthori	1	1
<i>Fazikas varsán</i> Relictae Ladis. Toldi . . .	14	15
Ladis. Báthorj	3	3
<i>Sombolj</i> Eppi Agriensis	5	5
<i>Nagy Zaránd</i> Joannis Horváth	16	17
<i>Tot Zaránd</i> Relictae Joannis Horváth . . .	6	6
<i>Thereseegyház</i> Blasy Székely	15	16
Ladis. Báthory	4	4
<i>Kaidos</i> Relictae Marci Horváth	10	11
<i>Szenika desertum</i> Emerici Kutassy . . .	—	—
Relictae Micha. Vas	—	—
<i>Santusháza</i> Joannis Mora	4	4
Franc. Méregh	1	1
Georgy Kalmár	—	—
Joannis Tholdi	—	—
<i>Sebesser</i> Relictae Joannis	4	4
<i>Bancasary</i> Michaelis Eröb	6	6

		Flr.	Dnr.
Joannis Stephan	5	5	50
Steph. Socskos	2	2	20
Relictae Dmni Lósonczj	17	18	60
Nadab Gabrielis Dossj	11	12	10
Balth. Horváth	6	6	60
Franc. Báthorj	2	2	20
Septesy Franc. Méregh	—	—	—
Nicol. Bakotszkj	1	1	10
Blasy Szemiklosy	1	1	10
Valentini Gorsas	—	—	—
Relictae Dmni Losonczj	—	—	—
Joannis Toldj	—	—	—
Thomae Kalamár	—	—	—
Depukota deser			
Alsó Egreg Gaspari Kolbász	1	1	10
Felső Egreg Emerici Massay	2	2	20
Pankota Oppidum Relictae Dmni Losonczy	76	83	60
Szölös Eiusdem	17	18	70
Chigerfalva Eiusdem	7	7	70
Magyar Dad Eiusdem	—	—	—
Agados Dad Eiusdem	2	—	—
Székes Dad Eiusdem	1	—	—
Felső Dad Eiusdem Dmni Relictae	—	—	—
Kis Bard Capituli Varadiensis	—	—	—
Boros Megyer Fran. Méregh	10	11	—
Emerici Massay	9	9	90
Stephani Ábrámffy	3	3	30
Joannis Horváth	5	5	50

		Flr.	Dnr.
Gaspari Kolbász	9	9	90
Relictae Geor. Vér	1	1	10
Relictae Andreae Vér	1	1	10
Relictae Mat. Zevsinko	2	2	20
Ladis. Reveseny	6	6	60
Capituli Varadiensis	25	25	42
Blasy Nagy pauper	—	—	—
Kancass Relictae Mar. Horváth	10	11	—
Vollfangi Paroly pauper	—	—	—
Erdőhegy Alberti Szalay	1	1	10
Relictae Mat. Erdőhegy	2	2	20
Balthasari Erdőhegy	—	—	—
Gregorii Erdőhegy	—	—	—
Martini Vida	—	—	—
Nagy Somos Relictae Marci Horváth	2	2	20
Feiéregyház Gaspari Kolbász	1	1	10
Emerici Massai	1	1	10
Kis morocz Relictae Mich. Vas	2	2	20
Lucae Jaz	1	1	10
Benedicti Szabó	—	—	—
Joannis Vaida	—	—	—
Kalodvagh Antony Báthori	—	—	—
Marod Martini Székely	—	—	—
Gaspa. Kolbász	—	—	—
Stephani Ábrahámfi	1	1	10
Michaelis Vér	—	—	—
Relictae Mathiae Slossa	—	—	—
Kornith			

	Flr.	Dnr.
<i>Bodroghfalva</i> Gaspari Kolbász	—	—
Emerici Massai	—	—
Nicol Sevény	—	—
<i>Almás</i> Gaspa. Kolbász	2	2 20
<i>Thur</i> Steph. Sárossj	—	—
<i>Thernova</i> Caspari Kolbász	4	4 40
<i>Kacsialkert</i> Franc. Méreg	—	—
Joannis Toldi	3	3 30
Nicol. et Mi. Salkj	—	—
<i>Papokj</i>		
<i>Also Siklos</i> Emerici Xrsantay	1	1 10
<i>Felső Siklos</i> Emerici Massaj pauper	—	—
<i>Atlakka</i> Relictae Mi. Vas	5	5 50
Relictae Ladis. Nadassy	—	—
<i>Csimoszlek</i> Emerici Massaj	5	5 50
<i>Komlos</i> Emerici Massai	7	7 7
Gregorij Sasj	1	1 10
<i>Also Aranak</i> Andreae Báthory	—	—
<i>Székes Arangh</i> Eiusdem	—	—
<i>Erdős Telek</i> Lucae Jaz	—	—
Michael Mora	—	—
Valenti Simon	—	—
<i>Egyházas kerék</i> Michael Mora	—	—
Lucae Jaz	—	—
Joann. Horváth	—	—
Bernardi Pisaly	1	1 10
Valentini Simon	1	1 10
<i>Karucz</i> deser. Francisci Méreg	—	—

	Flr.	Dnr.
Michael Bigedi	—	—
Nichs Emerici Massai	—	—
Blasy Glisfy	—	—
Blasy Sz. Miklos	—	—
Georgii Saly	—	—
Joann. Vizessi	—	—
Nemes Varsary Petri Panaszi	1	1 10
Blasy Glisti	1	1 10
Volfangi Vassani	3	3 30
Steph. Vassani	1	1 10
Francisci Kordi	1	1 10
Thomae Vassani	2	2 30
Thomae Pongrácz	1	1 10
Andreae Bossa	1	1 10
Alberti Vassany	—	—
Valentini Toldi	1	1 10
Lazari Bengi	1	1 10
Lucae Jaz	8	8 80
Blasy Nemes	1	1 10
Relictae Mich. Kass	1	1 10

PERTINENT. ARCIS VILÁGOS.

Galsa Andreae Báthory	17	18 38
Syria Eiusdem	—	—
Szentkereszt Eiusdem	—	—
Kis Ráczfalva Eiusdem	—	—
Körösbánya Eiusdem	—	—

	Flr.	Dnr.
<i>Also Csives</i> Eiusdem	—	—
<i>Felső Csives</i> Eiusdem	—	—
<i>Rachtocz</i> Eiusdem	—	—
<i>Kisachova</i> Eiusdem	—	—
<i>Nemes achova</i> Eiusdem	—	—
<i>Talagy</i> Eiusdem	—	—
<i>Sorkolos</i> Eiusdem	—	—
<i>Halmágy</i> cum pertinent. Andreae Báthory et nob. Mora	—	—
<i>Polgárfalva</i>		
<i>Bertond</i>		
<i>Zonka</i>		
<i>Pinike</i>		
<i>Lugozo</i>		
<i>Brád</i>		
<i>Magasotaga</i>		
<i>Cristior</i>		
<i>Csaga Senize</i>		
<i>Papolna vidéke</i> Andreae Báthory		
<i>Agyabel vidéke</i> nobilium Ábráhamffy		
<i>Oppidum Tellord</i> Epis. Varadiensis	57	62 35
<i>Nadas</i> Eiusdem		
<i>Kumona</i> Eiusdem		
<i>Hodos</i> Eiusdem		
<i>Borsova</i> Eiusdem		
<i>Felső Ménes</i> Eiusdem		
<i>Alsó Ménes</i> Eiusdem		
<i>Braninienf</i> Eiusdem.		

	Flr. Dnr.		
<i>Zvihakom Eiusdem</i>			
<i>Soligoricza Eiusdem</i>			
<i>Fekeresgigor Eiusdem</i>			
<i>Also Brestor Eiusdem</i>			
<i>Felső Brestor Eiusdem</i>			
<i>Felső Tillott Eiusdem</i>			
<i>Also Tillott Eiusdem</i>			
<i>Felső Tecza Eiusdem</i>			
<i>Szatina Eiusdem</i>			
<i>Also Tenzegi Eiusdem</i>			
<i>Közép Tenzegi Eiusdem</i>			
<i>Felső Tenzegi Eiusdem</i>			
<i>Berlegnya Eiusdem</i>			
<i>Vassaticha Eiusdem</i>			
<i>Pipaszi Steph. Sárossi</i>	2	2	20
<i>Lucae Jaz</i>	2	2	20
<i>Ladislai Vaida pauper</i>			
<i>Fran. Korossi pauper</i>			
<i>Steph. Simon duo pau.</i>			
<i>Thomae Belbarth</i>			
<i>Melchioris Ssars</i>			
<i>Petri Rochai</i>			
<i>Gaspari Vassani</i>			
<i>Bernar. Pipassi deser</i>			
<i>Relictae Joann. Somogy</i>			
<i>Taats Fran. Szabo</i>	2	2	20
<i>Ladis. Vaida</i>	1	1	10
<i>Melch. Tarssy</i>	2	2	20

		Flr.	Dnr.
Steph. Tarssy	1	1	10
Fran. Erdőhegyi pauper	—	—	—
Joann. Tarssy	1	1	10
Steph. Vassani	—	—	—
Thomae Vassani	—	—	—
Mathiae Mora pau.	—	—	—
Francis. Koszodi	—	—	—
Velend Nicol. Sagocskj	3	3	30
Valenti Gorai	6	6	60

PERTINENT. ARCIS DÉSZNA.

<i>Nagy Dészna</i> Relictae Dmni Losontzi .	1	—	—
<i>Felső Jozsás</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Meszes</i> Eiusdem			
<i>Bornék</i> Eiusdem			
<i>Kéthamora</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Kraikona</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Dombranicza</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Fénes</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Felső Kirotna</i> Eiusdem	3	3	30
<i>Téleves</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Revkecz</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Dulczin</i> deser. Eiusdem	—	—	—
<i>Nagy Patak</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Topasfalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Csoosd</i> Eiusdem			
<i>Also Jozás</i> Eiusdem	2	2	20

	Flr.		Dnr.
<i>Felső Selyestyé</i> Eiusdem			
<i>Anaszék</i> Eiusdem			
<i>Nagy Závnd</i> Eiusdem			
<i>Kis Desony</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Nagynagya</i> Eiusdem			
<i>Nagy laaz</i> Eiusdem			
<i>Kis Lasztnio</i> Eiusdem			
<i>Banczfalva</i> Eiusdem			
<i>Farakertes</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Nadabafalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Balithafalva</i> Eiusdem			
<i>Szerénfalva</i> Eiusdem			
<i>Tarkanfalva</i> Eiusdem			
<i>Deghfalva</i> Eiusdem	—	2	20
<i>Ignafalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Rosafalva</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Zernofalva</i> Eiusdem	2	2	20
<i>Felső Kertes</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Also Selyestyé</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Belczenfalva</i> Eiusdem deserta	—	—	—
<i>Voikafalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Zombrud</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Bodonfalva</i> Eiusdem	1	1	10
<i>Szazanfalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Holt Körös</i> Eiusdem	2	—	—
<i>Veczfalva</i> Eiusdem	—	—	—
<i>Berenzelly</i> Eiusdem	1	—	—
<i>Zalásenfalva</i> Eiusdem	1	—	—

	Flr.	Dnr.
<i>Zlatina</i> Eiusdem		
<i>Alsófalva</i> Eiusdem	—	—
<i>Alsó Ményes</i> Eiusdem	—	—
<i>Felső Ményes</i> Eiusdem	—	—
<i>Rova</i> Eiusdem	1	—
<i>Sebes</i> Eiusdem	7	70
<i>Bajnokfalva</i> Eiusdem	1	10
<i>Csitkos</i> Ignaty Vaida	—	—
<i>Agja</i> Dmni Eppi Várad	—	—
<i>Zinthe</i> Eiusdem	—	—

Mind a' mellett is, hogy a' megye szük ha- *Természet'*
tárok közé szorítottott, a' természet' különbféle *adomá-*
adományaival dicsekedhetik; — nevezetesen a' szta- *nyai.*
naisai, kristori, rudai, hertzegányi, tresztyiai, boi-
tzai, kratsunesdi, felsőlunkoi, czebei és karátsi
határokon fekvő arany- és ezüst-; — a' kazanyesdi
felvátzai és prihogyesti határokon lévő vas- és réz-
bányák, az alvátzai ásványos melegfürdő, melyet
— egy népmonda szerint — a' törökök találtak fel,
— a' talátsi határon látható gáliczköves oldal,
melly használatlanul hever; és a' mesztákoní, vá-
kai 's vályebrádi határokon lévő kőszénterületek,
de mellyek még eddig elő mivelés és használat
alá nem vétettek. A' bányászat nagy javára, hasz-
nára van a' megyének, minthogy sok dolgozó ke-
zet foglal el, 's így ezek bérével, valamint a' kü-
lönbféle anyagok' és élelembeli termékek' megszer-
zésével sok pénzt hoz forgásba.

Marhate- Ménesnek itt hirt sincsen; ezelőtt 25—30
nyésztés. évvel ugyan még volt három ménesecke, azonban
Ló. ezek is eltűntek. De a' legelők' szegénysége és
szűke miatt nem is lehet bár egy valamire való
ménest tartani, még azon határokon sem, hol az
elenyészett ménések ezelőtt léteztek; mert az ak-
kori legelők sok változáson mentek át, és így, ha
jó lóra van szükség, azt csak erdélyi vásárokon,
vagy erdélyi uraktól szerezhetni meg. Lehetne u-
gyan e' szűkségen valamennyire segíteni, ha bár a'
tehetősb gazdák egy- két jó-faju kanczát tarta-
nának 's az ezek által szaporítottakat fölnevelnék,
hanem itt megint az a' bökkenő, hogy nincs arra
való nemes-vérű ménlő; ennek megszerzése és
tartása a' hágtási haszonból nem fordulna meg,
's ez okból annak megvételét és tartását senki is
magára nem vállalja. Császári ménnek ide nem kül-
detnek; az igazgatásnak ezen jótékony gondosko-
dását 1828-dik évtől fogva e' megye nem élvez-
heti, minélfogva kénytelen vala a' császári mag-
lovak' számára költségesen épített istálót is más
célra használni fel.

Szarvas Az e' megyében tenyésztett szarvas marha
marha. a' legaljasabb faj. Kisded, apró, szigorú tehének
nem szaporíthatnak nagy-szarvu, csontos és szá-
las ökröket; a' mi-szálás marhát itt láthatni, az,
egy- két földesurasági tenyésztést kivéve, mind
az erdélyi vásárokról hozatik. A' szarvas marha'
tenyésztésének előmozdításáról és nemesítéséről
ugyan a' megye rendei gondoskodni kívánva, el-
határozták, hogy helységenként közép-termetű,
zömök, köpczös bikák — (a' szálás marhának a'
megye' bármely határa sem hazája) — szereztes-
senek, de nem nagy sikerrel; minek egyenes oka
a' végrehajtási hanyagságban felel.

Juhak inkább azon helységek' határain tartatnak, melyek a' havasokra rugnak, 's ezek is nem birkák, hanem közönséges paraszthajak. Az alábbfekvő legelők forrásos, vizenyős helyek levén, juhtartásra nem alkalmasok. Juh

Sertés, kisebb nagyobb számmal, minden helységben tenyésztetik. Legközönségesebb a' szalontai nagy-fülű — 's azután a' manguliczafaj. Sertés.

Kecskék' tartása nem minden helység' határán szabad; csak olly helyeken engedtetik meg az, hol azok' legelése erdőbeli kárral összekötve nincsen. Ezen megszorítás nem igen van innnyére az oláhparasztnak, mert ennek legkedvesbb marhája a' kecske. Kecske.

Szelid szárnyas-állatokban a' vidék szükségét nem lát; van tyúk, pulyka, récze, lúd annyi, hogy azokkal sokan kereskedést űznek 's a' szomszéd-törvényhatósági bányászvárosokat innen látják el. Szelid szárnyas-állatok.

Hallal a' vizek nem bővelkednek. A' Körösben hébe-korban fognak egy egy *harcsát*, Gura-vojnál *csukát* 's némellykor *menyhalat* is, a' többi hal-sereg *márna* — 's úgy nevezett *fehér halakból* áll. Kivételt érdemelnek a' lázuri, prihogyesti, obersiai, kis-halmágyi, bulzesti és blesenyi határokön levő patakok, melyekből jó és szép *pisztrángokat* lehet halászni. Hal.

Kártékony vad meglehetősen van; u. m. *vad-állatok*. *disznó*, melynek ezelőtt húsz évvel is a' megyében még csak hire sem volt, 's ha vagy egyet lőttek, az nagy ritkaság gyanánt tartatott; de másként áll a' dolog jelenleg, mert egy szomszéd-me-

gyei birtokok' vadas kertjéből, nem sokkal ezelőtt, egy csoport vaddisznó kitörvén, erdeinkben elszéledett 's annyira elszaporodott, hogy most, kivált téli időben, a' vaddisznó-húst enni már nem tartozik a' ritkaságok közé 's a' parasztság a' vaddisznó' húsából még kolbászt is készít. Azonban kárt is okoz az elszaporodott vaddisznó, mert az irtásokba vetett gabonát, különösen a' zabot és törökbúzáat sokszor elgázolja. Van *farkas* is elég, melly a' minden pásztor nélkül legelő marháknak gyakran nagy pusztítást teszen. A' farkasok' kiirtását valamint a' kormány, ugy a' megye is jutalmakkal törekednek előmozdítani; az igazgatás 2 váltó rfrtot fizettet ki a' tartományi pénztárból minden elpusztított farkasért; a' megye pedig annak pusztítóját egy évi útsinálástól és közörködéstől menti fel, 's mind e' mellett is éven át csak három — négy illy eset fordul elő. *Róka* is van elég. Ez az udvarokat, ketreczeket, házak' felső padlásait szereti látogatni 's azokból a' majorságot elcsipegetni. A' róka olyankor szokott nagyobb számmal mutatkozni, midőn az erdőkön sok bükk-mak terem, mert ezen elszaporodnak az erdei 's mezei egerek, az egereken pedig a' rókák. A' *borz* szereti a' törökbúzásokat dézmálgatni. A' többi, kevesebb kárt tevő állatok: a' *nyúl*, *őz*, *nyest*, *mókus*. A' kártékony állatok közé tartozik még a' *poczegér* is, melly némelly lakhelyeket seregesen tölt el 's ilyenkor izzad a' gazda, mig e' pusztító vendégektől menekülhet.

*Vad szár-
nyasállatok.*

Ezek közt legelől áll az *ölyv*; nincs egy helység is, mellynek határán egy-két pár ölyv ne tartózkodna. — Ezután jön a' *bagoly* és a' *verce*; ezek sok pusztítást tesznek a' tyúkokban, csirkékben, galambokban és fogolymadarakban. — Következik a' *hollók'*, *varjak'*, *csókák'*, *szarkák'* 's ve-

rebek' serge, mellyek részint az apró majorságokban és tojásokban, részint a' gabonában tesznek kárt. Ezekre nézve az igazgatás' egy intézvénye, melly szerint minden közadózó gazda köteles évenként két versen 25—25 madárfőt bemutatni, még jelenleg is gyakoroltatik 's ez meg is történik mindenkor, de azért még is elég varju, szarka 's veréb van. A' fennebb elősorolt vad szárnyasállatokon kívül lehet még *császsár* (magyaros tyúk) 's *fogolymadarat* is találni; — mellyek az úri asztalokon igen kedvelt étkekül tartatnak, — úgy *harkályt*, *kakukot*, *szajkót*, *fekete*, *szürke* és *sárgarigót* 's többféle apró madarakat. A' költözködő 's itt nyári tanyát űlni szokott madarak közé tartoznak: a' *szalonka*, vagy is *snef*, *gerlicze*, *harizz*, *fürj* és *seregély*. A' vadréczéknek e' megye nem tanyája 's csak néha néha téli időben vetődik ide egy pár.

E' vidék a' gabona' több nemeit termi meg; különösen az *őszi* és *tavaszi tiszta búzát*, *törökbúzát*, *haricskát* és *zabot*. Főként tiszta búza és törökbúza termesztetik; és pedig a' magasabb fekvésű helyeken tavasz-búza, alattabbiakon pedig őszi és törökbúza. Az *árpa* és *rozs* az itt levő agyagos, hideg földet nem szereti, ugyanazért termesztése nem is divatozik. — *Zab* csak olly földekbe vettetik, mellyek más gabonát már nem teremnek. — *Kolompérja* vagy *burgonyája* van ugyan minden parasztnak, csak kár, hogy nem termesztik nagyobb mértékben; az idevaló köznép a' burgonyát nem tartja tápszernek, vagy kenyérpótléknak, hanem csak mellékes ételnek, vagy csemegének, miért nem is törekszik azt naggyában termesztetni. — *Bükkön*, *luczerna* és *lóhere* vetéseket csak két — három gazdánál láthatni. Előmenetelesen vetetik még a' törökbúzások közé 's a' kertekben is

Gabona.

gyalog és karósbab, vagy is faszujka, cukor- és mezei kerekborsó, egy—két helység' határán disznóbab 's kisebb mértékben haricska.

Vetemények. A' kerti vetemények közül megemlítendők: a' sárga, veres és fehérrépa, hónapos és téli retek, petrezselyem, spárga, kapor, csombor, torma, a' káposzta' minden nemei, ugorka, sárga- és disznódinnye, melly utolsó a' törökbúzavetések közt még nagyobb mennyiségben termesztetik, — egres, veresszőllő 's a' t.

Bor. Szőlőhegyeink nem nagy számmal vannak; de nem azért, mintha a' vidék' fekvése egyáltalában a' bortermésre alkalmas nem lenne, — mert a' megye' alsó részében az ottani némelly földesurak miveltetik a' szőlőt 's meglehetősen, legalább jobb bort, mint sok erdélyi szász bor, szűrnek, — hanem az oláhnép' természetes restsége', dologtalansága' következtében; — az olly jövedelmet, melly több munkába kerül 's néha a' várakozásnak meg nem felel, az oláh nem szereti és inkább melegíti hasát dolog nélkül a' napfényen, 's az idegen, sokszor rossz bort drága pénzen megfizeti. — Szőlőt maguk birtokuk határain, és pedig Lunka, Birtyin, Brotuna, Ots, Kishalmágy, Banyesd, Átsutza és Pleskutza helységek' határain, csak néhány földesurak miveltetnek.

Gyümölcs. A' zarándmegyei közlakós' egyik gazdagsága a' gyümölcsfa' birtokából áll. Legközönségebb gyümölcsfa nemek a' szilva, cseresnye, alma, körte és dió. — A' szilvát, cseresnyét, almát, körtét a' tulajdonos vagy megszáritja, vagy nyersen eladja, vagy — mint a' szilvából és cseresnyéből — pálinkát éget. A' cseresnyét többnyire az itteni piaczkokon és a' szomszéd bányászhelyeken adja

el; az almát, körtét és diót pedig szekérre rakja 's leviszi az aradi 's más közelebb eső magyarországi vásárokra; ha netalán itt el nem adhatná, faluról falura jár, hol már nem pénzért adja gyümölcsét, hanem cserében gabonáért 's közönségesen egy szekér almáért cserében egy szekér búzát kap, mi nem megvetendő keresetmód. Különös az, hogy az oláh gyümölcs — kivált az alma és körte — nem a' nemesebb fajokból való; de mint-hogy annak így is nagy kelete van, nincs ösztöne az oláhnak e' gyümölcsöket nemesíteni. A' szilvanemek beszterczei-, kövér-, veres-, lószemű- és varjuszilvákából 's némelly uraságoknál úgy nevezett renglotból állanak, a' cserésnye pedig elein-érő fehéres, későbbre-érő fekete és fehér hollyagos cseresnyéből. A' birtokosok kertjeiben különféle nemesített alma- és körtefákat, baraczfákat, különösen pedig a' szőlőhegyekben nagyra-növő 's úgy nevezett franczia, úgy alma-, szilva-, kajszin- 's másféle barackokat is találhatni. Eper-, vagy szederfa csak a' nemes udvarokban látható; az is apró majorságnak eledelül, 's nem egyéb haszonra szolgálendő. A' szelid gesztenye, úgy látszik, az itteni éghajlatot, vagy földet nem kedveli. Több kísérletek tétettek avval, de nem nagy előmenetellel. Az elültetett gesztenyefák mindjárt mindjárt elfagynak; és ha valamennyire ki is nővik magokat 's gubókat is teremnek, de ezekben a' dió-ja ki nem képzi magát, 's így a' gubó többnyire csak léhas dióval van ellátva.

A' megye egy része, nevezetesen alsó vidéke, erdő' dolgában is bővelkedik. A' felső vidékben, kivált hol a' birtokosok vagy elszaporodtak, vagy itteni birtokuktól távol és más megyékben laknak, az erdő annyira elpusztult, hogy az illy határokon még elégséges tüzelésre való fát sem

Erdők.

lehet kapni. Az el nem pusztult erdőkben bükk-, tölgy-, cser-, nyár-, nyír-, eger-, jegenye-, juhar-, szil-, hárs- és más kisebbre növő fánemeket lehet találni.

Nemzetek. A' megye' lakószai főként oláhokból állanak. **Nép' meny- Ezután jönnek a' cigányok, magyarok, németek 's nyisége.** kisebb számmal más nemzetbeliek. Oláhot és cigányt minden helységben találhatni. Valamint a' magyarok nemesi lakukban, a' megye' székhelyén, vásáros helyeken és a' bányászat körül keresendők; úgy a' németek 's tótok is a' bányászatnál és a' vásáros helyeken föltalálhatók. A' nemzetek — az 1846-ban történt összeírás után — számszerint a' következőkéleg állanak :

Magyarok	710	lélekből.
Németek	822	—
Oláhok	51,323	—
Tótok	20	—
Czigányok	826	—
Izraeliták	17	—
Örmények	3	—
Ráczok	6	—

Összesen 53,727 lélekből,

melly szám teszi a' megye' népességét is. Azonban ezt biztosan elfogadni nem lehet, mert valahányszor illy színű számlálások történnek, mindannyiszor eltagadások is jönnek elő; a' köznép ugyan is félvén attól, hogy a' népesség szaporodásával adója és egyéb közterhei is növekedni fognak, igen hajlandó a' lelkek' számát igazán fel nem adni. Számbavevén tehát az illy módon történt eltagadásokat, a' lelkek' összes számát 55 ezer lélekre bátran lehet tenni.

Rendek. A' megírt népesség' elején áll a' nemesi rend, **Nemesség.** melly adományozott és fegyverleveles (armalista,

egyházi nemes) birtokosokból áll. Ezeknek nagyobb része a' megye' kerületében, a' többi pedig azon kívül lakik. A' megyében benlakó nemesi rend névsora betűrend szerint ekkép következik:

Andrási	1	családdal.
Áts	2	—
Bálint (fehérvizi)	2	—
Baternay	3	—
Benedek	2	—
Biális	1	—
Bihari	1	—
Bodó	1	—
Borsos	1	—
Both	2	—
Brády	4	—
Csoka	2	—
Gergely	1	—
Hollaki	5	—
Jánó	3	—
Kálmán	1	—
Kardos	1	—
Keresztes	1	—
Koszta	1	—
Kozma	6	—
Körösy	1	—
Kövér	1	—
Kristori	8	—
Lőrincz	1	—
Madotsai	1	—
Mihály	1	—
Mohátsi	3	—
Nagy	2	—
Nemes	5	—
Orbán	1	—
Potyó	1	—
Ribitzei	3	—
Sándor	1	—

Szakáts	1 családdal.
Seres	1 —
Tompos	1 —
Ungur	1 —
Zsombori	1 —

A' MEGYE KERÜLETÉN KIVÜL LAKÓ

BIRTOKOSOK EZEK :

Alsó	1 családdal.
Bánfy b.	3 —
Baternay	1 —
Bethlen gr.	5 —
Bodó	1 —
Bornemisza b.	2 —
Buda	1 —
Csáki gr.	1 —
Cseh	1 —
Cserei	1 —
Csongrádi	2 —
Dobai	1 —
Fekete	1 —
Furka	1 —
Gedő	1 —
Gyulai gr.	1 —
Horváth	2 —
Imre	1 —
Jósika b.	2 —
Katona	1 —
Kemény b.	1 —
Kendefi gr.	1 —
Kozma	2 —
Krakkai	1 —
Kristsoni	1 —
Kun gr.	2 —
Mara	1 —
Máté	1 —

Nemes	1	családdal.
Noptsa	1	—
Orbán b.	1	—
Pálfy	1	—
Pétsi	1	—
Radák b.	2	—
Rhédey gr.	1	—
Szabó	1	—
Szálbek	1	—
Szentes	1	—
Szilágyi	1	—
Szőgyényi	1	—
Teleki gr.	9	—
Toldalagi gr.	1	—
Zeyk	1	—
Válya	1	—
Váradi	1	—
Vas gr.	1	—

FEGYVERLEVELES VAGY IS EGYHÁZI NEMESSÉG.

Bálint (csucsi)	10	családdal.
Bud	5	—
Buftyá	20	—
Daró	43	—
Fejér	19	—
Fodor	2	—
Juga	13	—
Inkó	2	—
Leutsán	21	—
Luts	5	—
Murza	15	—
Motzika	17	—
Pág	13	—
Szirka	9	—
Szida	5	—

Szlugán	9	—
Szlév	1	—
Sztán	2	—
Ung	38	—
Vlád	15	—

BIRTOKTALAN NEMESSÉG.

Balás	1 családdal.
Balog	1 —
Bán	1 —
Bardotz	1 —
Csekme	1 —
Csiki	1 —
Dantz	1 —
Demeter	1 —
Fejér	36 —
Kurtán	1 —
Lukáts	1 —
Leutsán	2 —
Motzika	4 —
Nánási	1 —
Orbán	1 —
Szabó	1 —
Szirka	14 —
Szőts	1 —
Török	1 —
Veres	1 —

Ezekből áll a' megyei közgyűléseken szavazati joggal bíró rendeknek száma is, mellyhez még néhány tisztesb rendűek — (honoratorok) — adatván, a' szavazók száma 502-re megy, 's ennyi találtatik a' közelebbről (1846-ban) közgyűlésileg meghatározott 's elfogadott összeiratban is.

Szabad lakók.

A' nemesek után következnek a' szabad lakók; kiket három osztályba lehet sorozni; az

első osztályhoz tartoznak a' körösbányai, czebei, riskai és karátsi közönségek' lakosai, kik régi kiváltságos levelök által a' földesúri hatóság alól a' királyi (regale) jövedelmek' használása mellett, olly móddal és kötelezéssel mentettek föl, hogy a' bányászatot űzzék. Azonban ezen tartozásoknak igen csekély mértékben felelnek meg, mert mezei gazdálkodást is folytatván, bányászattal csak akkor foglalatoskodnak, midőn arra a' mezei munka időt enged, mi által a' megyei és bányászati hivatalok közt sok surlódást is hoznak elő, ugyan is szeretnének bányászokul nézettetni, hogy azoknak mentességeivel élhessenek, a' megyei hatóság pedig arra egyezését nem adhatja, tudva azt, hogy a' bányászatot csak mellesleg folytatják. — A' szabad lakosok' második osztályához tartoznak a' mestereberek. — A' harmadik osztályhoz azok, kik magokat a' földesúri hatalom alól kiváltották; de ilyenek kevés számmal vannak.

Ezeket követik a' földesúri hatalom alatt levő lakosok, vagy is az urbéressek. Ezek teszik a' megye' népességének legnagyobb részét. *Urbéressek.*

Vannak ezeken kívül még úgy nevezett bányász-, vagy aranyász-czigányok, kik földesurat nem szolgálnak, hanem a' királyi kamarának bizonyos mértékű mosott aranyot kötelesek évenként beváltani. Ezeknek állandó lakások nincsen, hanem a' melly határon megtelepednek, ottani mulathatásokért, legelésért, erdőlésért az illető helységek' birtokosaival megszoktak egyezni. Többnyire erdős határokon szeretnek mulatni, mert inkább értenek a' tekenő-, kalán-, tál- és orsóművészethez, mint az aranymosáshoz; és sok közülök inkább megvásárolja mástól a' beváltandó aranyilletőséget, mintsem a' teknőkészítést félbenhagyja. *Czigányok.*

A' több cigányok hangászok, kovácsok, téglavetők, 's az ilyenek közönségesen meg is vannak telepedve. Ellenkezőleg áll a' dolog a' vándor sátoros-czigányokkal, kiket állandólag megtelepíteni még nem sikerült. Ezek foglalatosságait meghatározni bajos; némelyek kovács-mesterséget űznek; mások rézedényeket foltozgatnak; de többnyire lopásból 's csalásból élnek.

Az ekkép elősorolt megye' lakosai, állapotjukhoz képest, egymáshoz a' következő arányban állanak:

a) Nemesség	2024 lélekből.
b) Tisztosb rendűek (honoratiorok), kik közé a' megyebeli többféle vallások lelkészei is számitandók	519 —
c) Szabad emberek . . .	3561 —
d) Urbéresék	46,797 —
e) Czigányok	826 —

Összesen 53,727 lélekből.

Gyárok. Gyárokkal a' megye nem dicsekedhetik. Két

Művek. vasolvasztó 's három vashámoren kívül más gyármesterségek ra nincsen, ha csak egy bőrkészítő gyárt is — melly tervezetben van 's mellynek létrehozatala az aláírások' már mutatkozó előmeneteles sikere által kevés kétséget szenved — ide nem értünk. A' vasolvasztó kemenczék' egyike Birtyinbe, másika Felvácán van. A' vashámorek közül egy Birtyinben, a' más kettő Nagyhalmágyon állítottatott fel.

Művek 's mesterségek milly számmal találhatnának, azt legtisztábban kimutatja azoknak következő sorozata, melly a' felsőbbség' rendeletéből 1845-dik évre készített statistikai kimutatásból iratott le.

Adószedő . . .	107	Képrajzoló . . .	3
Asztalos . . .	20	Kisebb kereskedő	38
Ács	107	Kosárcsináló . .	2
Bányász . . .	1391	Korcsomáros . .	105
Boltos kereskedő	14	Kovács	12
Borbély . . .	5	Kőfaragó . . .	31
Bordacsináló .	190	Kőmives	17
Borkereskedő .	11	Könyvkötő . . .	2
Borsajtó . . .	5	Kötélverő . . .	1
Búzakereskedő .	106	Kútrakó	12
Csizmadia . . .	39	Lakatos	3
Cserépegető . .	3	Levélhordozó . .	12
Czigány-kovács	82	Lisztelő malom	364
Czondra- vagy		Lókupecz	30
harisnyaposztó-		Lőporáruló . . .	3
festő	37	Marhaherelő . .	29
Dohányáruló .	7	Mérnök	3
Érczkötőre ma-		Mészáros	25
lom (Pochwerk)	175	Mészégető . . .	10
Ekecsináló . . .	92	Molnár	364
Esztergáros . .	4	Muzsikus	53
Élesztőáruló .	1	Nyerges	5
Fakereskedő . .	1	Nyelvtanító . . .	1
Fazékas	82	Olajprés	77
Feredőház . . .	1	Órás	2
Fűrészmalom .	13	Iskolamester . .	17
Gyertyaöntő . .	23	Pálinkafőző . . .	10
Gyógyszeráros .	1	Paplancsináló . .	1
Gyümölcskereskedő	39	Pintér	44
Halkereskedő . .	49	Puskacsináló . .	3
Haszonbérelő .	41	Serfőző	1
Házitanító . . .	6	Sóáruló	9
Hentes	52	Schuster	4
Kalapcsináló . .	4	Szabó	14
Kaszaáruló . . .	9	Szekeres, fuvaros	110
Kéményseprő . .	3	Szekérgyártó . .	74
Kenyérsütő . . .	83	Szénégető	46

Szűgyártó . . .	1	Törvénytevő . .	21
Szósóóló . . .	6	Túrókéreskedő .	5
Szűcs	28	Üveges	2
Takács	2	Üzér (speculans)	57
Tánczterem . .	2	Zsindelkészítő .	6
Téglavető . . .	22	Vashámor	3
Teknős cigány .	49	Vasasbolt	2
Timár	5	Ványoló	18
Tőkepénzes (ca-		Vendégfogadó .	16
pitalista) . . .	9		

Kereskedés.

A' megye közepén átvonuló 's Hunyadmegye határától Aradmegye' széléig vezető csinált út, valamint a' Brádon csőtörtőkön, N. Halmágyon szombaton tartatni szokott héti népes vásárok a' szomszéd magyarországi és erdélyi megyékkeli közös kereskedést igen előmozdítják. A' vidékbeliek adnak el az alföldieknek mindenféle marhát, melyet többnyire az erdélyi vásárokon szereznek össze, nyers és aszalt gyümölcsöt, szilvapálinkát, gubacsót, fa-eszközöket, különösen tekenőket 's egyebeket, — onnan pedig hoznak be sertést, bort, és nagy mennyiségű gabonát, de ennek is nagyobb részét a' már megemlített vásárokon tovább adják az alsófehér- és tordamegyei bányászoknak és havasi lakosoknak, kik azt hegyes vidékekre többnyire apró-faju, zömök 's erős méneik hátán hordják el. A' bordacsinálók műveikkel Péterváradig, Páncsováig, Eszékig, és Erdélybe Brassóig is elmennek, a' kádárok pedig hordóikat az erdélyi őszi vásárokon adják el. A' megyében termelt vas is, mi a' megyében el nem adódik, Erdélyben talál vevőkre.

Vallások.

Valamint az egész hazában, úgy e' megyében is négy, törvény által bevett 's különösen az 1791-ik évi 53-ik törvenyzikk által is szentesi-

tett, egyforma kiváltsággal felruházott vallás gyakorolható, u. m. a' romai catholica, evangelico-reformata, unitaria és evangelico lutherana vallások, de ezek közül csak a' romai catholicusok és reformatusok vannak többecske számmal 's csak is ezeknek vannak templomaik; és pedig az elsőeknek Körösbányán, Kristoron, Boitzán és N. Halmágyon (ittén csak kápolna). Régebben a' catholicusok a' csanádi püspökséghez tartoztak, jelenleg pedig, a' megye' megcsonkítása után, az erdélyi püspök' pálczája alatt vannak. Ezekhez lehet számítani az egyesült görög vallásuakat is, kik három, u. m. a' n. halmágyi, körösbányai és bukaresti egyházakban gyűlnek össze 's a' fogarasi püspököt ismerik fejöknék. A' reformatusoknak négy egyházok van; Körösbányán, Ribiczén, Brádon és Kristoron. Fejök az erdélyi reformatus superintendens, vagy mi annyit tesz, mint reformatus püspök. A' nevezett vallások' követői magyarokból 's németekből állanak. Az oláhok, kivéve a' görög egyesült valláson levő kevés számu híveket, a' görög nem egyesült vallást követik 64 anyamegyében 's 102 egyházban, mellyek közül 28 megye az aradi, 36 megye pedig a' székelyi püspökséghez tartozik. Ugyancsak a' görög nem egyesült valláshoz ragaszkodnak, kevés kivétellel, a' cigányok is.

A' népesség' vallások szerinti száma 1846-ban ekkép áll:

a) Romai catholicus	1,210	lélek.
b) Reformatus . .	376	—
c) Lutheranus . .	5	—
d) Unitarius . . .	6	—
e) Görög egyesült .	345	—
f) Görög nemegyesült	51,768	—
g) Izraelita, vagy zsidó	17	—
Összesen	53,727	—

1825-ben egy hivatalos összeírás szerint,

romai catholicus	767
reformatus	360
lutheranus	13
unitarius	2
görög egyesült vallásu	137
görög nemegyesült vallásu	45,095

Összesen 46,374 lélek

volt, és így 21 év alatt szaporodott a' népesség 7353, vagy is évenként 350 lélekkel. Ezen évenkénti szaporodást a' kereszteleési és temetési anyakönyvek nem láttatnak igazolni; ugyan is

1845-ben született 1088 fiu, 992 leány

Összesen 2080 lélek

— meghalt 694 — 783 leány

Összesen 1477 —

Szaporodás . . 603 lélek.

1846-ban született 856 fiu, 802 leány.

Összesen 1658 lélek

— meghalt 765 — 687 leány.

Összesen 1452 —

Szaporodás . . 206 lélek.

Itt a' két évi szaporodás közt nagy a' különbség; minek egyik oka az, hogy az 1845-dik év szűk termésű levén, a' köznép között 1846-ban annál kevesebb házasság történt, 's ennél fogva kevesebbnek kelle lenni a' születtek számának is. Ezt a' következő kimutatás bizonyítja:

Házasságszövetségek történetek 1845-b. 1846-b.

a) romai catholicusoknál	16.	16.
b) reformatusoknál	5.	3.
c) görög egyesülteknél	4.	8.
d) görög nemegyesülteknél	826.	405.

Összesen 851. 432.

A' két évi szaporodás közti különbség' másik oka a' kereszteleési és temetési anyakönyvek' rendetlen

vitele ; mert meg kell vallani, hogy a' görög nem-
egyesült valláson levő sok lelkeszek irástudatla-
nok, vagy kötelességök' teljesítésében olly hanya-
gok, hogy sem egyházi, sem világi fenytés nem
képes őket pontosságra bírni.

Néhány elemi tanodán kívül nagyobbserű *Tanodák.*
tanodák a' megyében nem léteznek; ezek közül is
csak hat tanoda van, melly már több év óta áll
fenn, u. m. Nagyhalmágyon volt kettő; egy ma-
gyar, mellyben az odavaló urasági catholicus lel-
kész, és egy oláh, mellyben a' görög nem egye-
sült vallásuak énekvezére (cantor) tanított. Körös-
bányán volt és ma is fenáll kettő; az egyik a'
bolgár-szerzetes atyák' zárdájában; másik pedig a'
reformátusok' mestere, (énekvezér, cantor) laká-
ban tartatik, 's mindkettőben magyar nyelven foly
a' tanítás. Brádon hasonlólag volt egy a' reformá-
tusok' helybeli mestere' lakában, és végre Boi-
czán is egy, melly ma is díszlik; ennek valamint
régebben, úgy jelenleg is a' királyi kamara által
fizetett tanítója van, de ezen tanodában a' német
nyelv van divatban, minthogy a' tanulók is több-
nyire német szülők' és bányászok' gyermekei.

Mindezen tanuló-intézetek mellett is a' köz-
nép' nevelése háttérbe szorulván, a' megye' ren-
dei, kivált Veszprémmegye' közönségének 1838-
ban sz. Iván' hava' 18-kán kelt felszólítására, ar-
rol komolyabban kezdetek gondolkodni és ugyan-
csak említett évi karácson' hava' 11-kén tartott
közgyűlésökön a' népnevelés' előmozdítására szük-
séges terv' kidolgozását egy válaszmányra biz-
ták; mire e' válaszmány a' rábizott munkálatot a'
megye' rendeknek 1839-ben april' 10-kén bead-
ván, az egyelőre közleírás végett kiadatott, ké-
sőbb pedig, u. m. 1841-ben januar' 19-kén érde-
mileg tárgyalatott, elfogadtatott 's a' népnevelő-

intézet' létrehozása megalapított. Ezen terv szerint két középponti tanoda állított fel; az egyik Brádon, másik Nagyhalmágyon, minélfogva a' régibb tanodák ezen helységekben megszűntek, mindenik tanoda két két, egy magyar 's egy oláh tanítóval láttatott el. A' tanodákba, vallás- és nemzetkülönbség nélkül, minden tanulni akaró gyermekek fölvetetnek; a' tanítóknak szabad lakások mellett, megállított évi fizetésök jár, 's ez a' birtokosság', valamint a' falusi közönségek' részéről tett részszerint évenkénti, résszerint egyszeri pénzbeli ajánlatok által biztosítva is van. Az ekkép alakított két tanoda 1843-ban april' 1-sején kinyitott 's azóta hivatásának meglehetősen előmenetellel felel meg; kivált az oláh gyermekek a' magyar nyelv' megtanulásában nagy igyekezetet mutatnak.

A' tanítás tárgyaivá a' magyar és oláh olvasás, irás és beszéd, vallás, bibliai történetek, föld' és természet' ismerete, számvetés, erkölcsi mondások, énekek és vallás szerinti imádságok vannak kitűzve.

1846-dik évben szám szerint tanult

első félévben, második félévben,

	LEÁNY, FIU.		LEÁNY FIU.	
a) Boiczán . .	22.	70.	22.	59.
b) Brádon . .	11.	74.	9.	62.
c) Körösbányán a' szerzetesek' zár- dájában . . .	6.	17.	5.	15.
d) Körösbányán a' refor. mesternél	5.	12.	5.	10.
e) Nagyhalmágyon	7.	41.	7.	45.

Ezekén kívül magános tanítást adtak

- f) a' kristosori reform. lelkész 6 leánynak, 5 fiunak.
g) a' boitzai görög nemegyesült lelkész 8 —
h) a' czereczeli g. n. e. lelkész . 1 —

- i) a' hertzegányi g. n. e. lelkész . 3 fiunak.
 k) a' rudai g. n. e. lelkész . . . 1 —
 l) a' bukuresdi g. n. e. lelkész . 3 —
 m) a' kristori g. n. e. lelkész . . 2 —
 n) a' czebei oláh tanító, csak télen át 12 —

1846-ban az írástudók száma egész népeségből számbavétetvén, ekkép találtatott:

Romai catholicus	355 lélek.
Református	195 —
Unitarius	3 —
Lutheranus	6 —
Görög egyesült vallásu	44 —
Görög nemegyesült vallásu	459 —
Zsidó	8 —
Összesen	1070 —

A' megye pecsétje a' régibb háborus villongások' és török rabszolgaság' ideje alatt elvesztén, csak 1712-ben miután török iga alól a' megye végkép felszabadult és rendszerezetett, ujtitatott meg; mit bizonyít körülírása is: „Sigillum Comitatus Zarandiensis Anno 1712“. Ennek közepén látható a' czimer is, u. m. egy nemzeti öltömben álló férfi, jobbjában kivont és fölfelé-emelt kardot tartva; de ez jobban kivethető a' zászlóból, melynek egyik felén kék mezőben áll egy férfi magyar nemzeti öltözetben, fején magyar kalppal, veres függő posztóval, zöld dolmányban és mentében, arannyal vegyített zöld övvel, veres nadrágban, sárga csizmában 's jobb kezében megtelen kardját fölemelve. A' zászló másik oldalán, a' boldogságos szűz képe előtt sz. István király térden állva, ajánlja pártfogása alá a' magyar koronát. A' megye' régibb zászlója az 1784-ben kiűtött oláh zenebona alkalmával elveszett és 1791-ben ujtitatott meg, mire mutatnak az azon látható következő versek is:

*Megye pe-
csétje, czi-
mere,
zászlója,
színe.*

Oh ezer hétszáz nyolczvan négy
Szénnel jegyzett esztendő légy,
Mert támadó paraszt akart
Eltörölni minden kort kart.
Dühödvén annyira mentek,
Holtak se lehettek mentek.
Illyen síralmas esettel
Zászlónk is akkor veszett el.
Hogy b. Nalázi József ült
Főtiszti székbe, ez készült.

Nemzeti színe mi legyen e' megyének, azt
egész bizonyossággal meghatározni nem lehet,
mert nincs semmi adat, mihez ragaszkodni lehet-
ne, kivévén a' zászló rudja' színezetét; ez pedig
barna-, vagy is tubáksárga és zöld színekből áll.

Igazgatás.

A' megye az erdélyi nagyfejedelmet, ausz-
triai császárt és magyarországi apostoli királyt is-
meri koronás fejének, kinek szelid, igazságszerető
és törvényt tisztelő országlása alatt a' megye is
élvezi mindazon szellemi és anyagi jótékony-ságo-
kat, mellyek ez alkotmányos uralkodásból kifoly-
hatnak; következőleg belső ügyeit közgyűlésein
elrendezheti, és követei által az összes törvény-
hozásban is részt veszen; de ezekről alább rész-
letesebben szólandunk.

Az uralkodó fejedelem' felséges személye
mellett a' haza, 's ennél fogva a' megye' dolgaira
nézve is az udvari cancellaria örökdió. Utána a'
hazai királyi főkörmányszék, mellyhez ő felségé-
től a' leiratok az ő felsége tulajdon, a' több ren-
deleték pedig a' kancellár' aláírásaik alatt kül-
detnek le 's innen a' megyét illetők a' főkörmány-
zó', tartományi kancellár' 's egy titoknak' aláírá-
sai alatt kelnek.

A' megye' főigazgatása valamint régebben,
úgy jelenleg is a' főispán kezében áll, ki az alá

rendelt több megyei tisztekkel a' megye' mind köz-
igazgatási, mind adózási, valamint törvénykezési
ügyeit is vezeti, kezelteti és végrehajtatja.

Miután a' megye a' török iga alól felme-
nekült, azonnal felöltötte régiebb kormányoztatá-
sa' módját 's ennél fogva tiszteket is kapott és
választott, de korán sem volt annyi tisztje, mint
most. Az 1733-beli tiszti személyzet állott egy
fő- és egy alispánból, egy pénztárnokból, egy
jegyzőből, egy közügyvédből, két biztosból (com-
missarius) és hat megyekatonából, még is folytak
a' dolgok magok rendjökön; pedig akkor a' me-
gye régi kiterjedésében még megvolt, 's valamint
kiterjedése, úgy új rendeztetése és szerkezése is
dolgát csak adtak, de akkor nem volt olly nagy
írásos világ, mint ma. Jelenleg a' sok személyes
leírások, edictalis idéztetések, hetenként, hóna-
ponként, negyed-, fél- és egész évenként teendő
időszaki jelentések, kimutatások, folyamodások, (a'
perlekedés' valóságos mētelyei és a' perek' min-
den büntetéstől mentesített hurczoló-eszközei) hir-
detmények 's több effélék annyira szaporitják az
oknélküli irogatást, hogy ha ez állapot fél század
alatt olly előmenetelt teszen, millyet a' mult fél-
században tett, akkor két annyi tisztviselő, mint
mennyi jelenleg van, leszen szükséges 's végre
még a' levéltárak sem lesznek elégségesek a' sok
írásos adat' befogadására.

A' megye jelenlegi tiszti személyzete áll

a) a' főispánból . . .	1000 p.f. fizetéssel,
b) egy alispánból . . .	250 — —
c) egy királyi pénztárnokból	300 — —
d) egy főbiróból (vagy fő-
szolgabiróból) . . .	200 — —
e) egy főjegyzőből . . .	200 — —
f) egy aljegyzőből . . .	160 — —

*Tiszti sze-
mélyzet.*

g) tizenkét törvénytevőből, (ülnökökből, assessorok- ból) külön külön . . .	80 p.f. fizetéssel.		
h) négy járásbeli szolgabi- róból, külön külön . . .	50 —	—	—
i) egy, árvai szék' elnökéből	48 —	—	—
k) két, árvai szék' ülnökéből külön külön	40 —	—	—
l) egy levéltárnokból . . .	70 —	—	—
m) egy jegyzőkönyvi lka- tóból	50 —	—	—
n) két irnokból, külön külön	50 —	—	—
o) két adóíró biztosból, kül. kül.	50 —	—	—
p) egy élésbiztosból . . .	50 —	—	—
q) egy pénztárnoki irnokból	50 —	—	—
r) egy közügyvédből . . .	60 —	—	—
s) egy szegények szószólójából	60 —	—	—
t) egy Hunyadmegyével kö- zös mérnökből	200 —	—	—
u) egy főorvosból	400 —	—	—
v) egy sebészből	120 —	—	—
w) egy bábából	50 —	—	—
x) egy tömlöcztartóból . . .	75 —	—	—
y) egy ajtónállóból	35 —	—	—
z) két lovas legényből, kül. kül.	80 —	—	—
zz) négy hajduból kül. kül.	50 —	—	—
zzz) egy igazság végrehaj- tóból (justitiac executor)	24 —	—	—

*Tisztviselők
kinevezése
és válasz-
tása módja.*

Az ekkép elősorolt tisztviselők közül a' fő-
ispánságra, az 1791-ik évi 22-ik törvényezikk ér-
telmében a' hazai főkormányszék választ minden
bevetett vallásból három három egyént; ezen vá-
lasztást felküldi az udvári cancellariának, 's ez sa-
ját véleményét is hozzácsatolván, a' felség elibe
terjeszti, hol azután következik a' kinevezés, mi-
ről a' kinevezett királyi adománylevelet (diplomát)

nyervén, magát a' megye' közgyűlésén a' főkörmányszéktől kirendelt két biztos által beiktattatja, hivatalába azonnal beáll 's azt, hacsak előléptetés által nagyobb hivatalra nem jut, vagy abból, valamely hibája miatt, a' felség' egyenes rendeletéből el nem mozdittatik, élte' fogytáig viseli.

Nem így állandósítvák a' több hivatalok; mert ezeknek a' helybenhagyott törvénykönyv 3-ik része' 42-ik czime' 2-ik czikke szerint, minden évben választás alá kellene menni. De ez már a' régibb gyakorlat, úgy a' megyeileg történt határozat által is megváltozott, minél fogva az altisztek hivataloskodása' ideje két évre terjesztetett ki; ehhez képest a' szolgabírói és több alsóbb rendű hivatalokat illetőleg, melyek felsőbb megerősítés alá nem terjesztetnek föl, a' választás a' szokott időben meg is történik, melly alkalommal — az 1791-ik évi 12-ik törvényczikk' értelmében — a' főispán minden hivatalra a' megyében létező 's törvényesen bevett két vallásból három három egyént jelel ki, kik közül a' szavazati többséget nyert egyén hivatalába azonnal be is iktattatik. A' több hivatalokra, u. m. alispánságra, főbíróságra, királyi pénztárnokságra, fő- és aljegyzőségre való választás a' közelebbi időkben elmaradt; részint azért, mivel a' pénztárnokságot, fő- és aljegyzőséget a' kormány változás alá tartozó tisztségekül nem tekinti, 's azokat gyakorlatnál fogva állandósíttatni kívánja; részint azért, hogy az elősorolt hivatalok felsőbb megerősítéstől függvén, a' kormánynak akaratja az, hogy a' választás alkalmával a' kijelöltek' nevei mind, és így minden hivatalra haton, terjesztessenek föl; a' megye' közgyűlése pedig az ország' rendeivel egyhangulag azt állítja, hogy az 1791-ik évi 12-dik törvényczikk' szerint, nem köteles egy hivatalra is három egyén' nevével többet felküldeni. Továbbá azt is

vitatja, hogy a' főbirói hivatal, melly mint ugy nevezett partiumbeli megyében, valóban főszolgabíróság, a' Leopoldali kötlevel 8-dik pontjához képest felsőbb megerősítés alá nem tartozna, minél fogva az ezen megyével rokon természetű Középszolnok- és Krasznamegyékben a' főszolgabírói hivatalok választások' alkalmával nem is terjesztetnek föl; továbbá, hogy a' pénztárnoki és jegyzői hivatalok is egyfelől a' fennebb idézett helyben hagyott törvénykönyvi czikk szerint a' többivel együtt változó, 's másfelől felsőbb megerősítés alá nem tartozó tisztségek lennének, — végre a' mérnökre, fő- és alorvosra nézve is azt követeli, hogy ezek időszaki változás alá ne menjenek ugyan, de ha a' megye' bizodalmát és szeretetét elvesztenék, akkor változás és választás alá jöjjenek, — a' kormány pedig ezek' állandósítását 's egyedül saját tetszésétől függését kívánja, melly költsönös követelések' eldöntése és határozása ma a' felség előtt áll, 's az ezekre adandó legmagasabb királyi válasz a' jövő országgyűlésre biztosan, de egyszersmind nagy feszültséggel is váratik; mire *addig is szabad legyen megjegyezni; hogy a' rendek' állítását a' törvény; a' kormány' követelését pedig részint a' törvényen alapult gyakorlat (usus) részint — mint a' pénztárnoki hivatalra nézve — a' czélszerűség támogatják; mert a' számadás' vitelebe és az adó' kezelésébe belépszokott pénztárnokot minden egy, vagy három évben is változtatni nem tanácsos. Mindezen nehézségeken azonban az 1847-ik évi 2-dik törvényczikk által segítve lön; e' szerint a' fő- és aljegyzői hivatalok felsőbb megerősítés alá nem terjesztetnek föl, az alispán-, főbiró- és királyi pénztárnokságra pedig megerősítés végett nem hat, hanem csak három három egyének küldetnek fel és hivataloskodásuk' ideje, a' pénztárnokét kivéve, három évben állit-*

tatik meg, a' pénztárnok csak elbucsuzása', vagy halála' esetében jövőn választás alá.

Mint már fennebb is említve volt a' megyei *Főispán.* igazgatás' élin a' főispán áll; tőle függnek a' több alsóbb hivatalnokok. Az 1791-dik évi 12-dik 's ugyanazon évi 96-ik ideiglenes (provisionalis) törvényczikk szerint a' főispán elnöke a' köz- és tiszti gyűléseknek 's a' törvénykezési székek is, minél fogva a' megyei hivatalos levelek' fölnyitása is az ő körébe tartozik; feje a' megyei rendőrségnek és felelős minden rendetlenségről, visszaélésről és kihágásról; — az 1791-ik évi 136-ik ideiglenes törvényczikk' értelmében a' tiszta adósságok' tárgyában ő rendeli ki a' megyei, 's eszközli a' katonai hatalomkarokat; — az 1791-ik évi 52-ik törvényczikkhez képest az árváknak főgyámola, kiknek gyámnokokat rendel 's czélszerű neveltetésökről gondoskodik; — a' hivatalukban hiven el nem járt, vagy kihágások' 's visszaélések' hibájába jött tiszteket elmozdithatja 's helyöket, valamint az időközben akármí módon ürességbe jött hivatalokat is — az 1847-ik évi 2-ik törvényczikk szerint — helyettesítletés útján kipótolhatja; — választások' alkalmával pedig a' hivatalokra való kijelölést (candidatio) ismét a' főispán teszi meg 's a' közgyűlések' idejének megállítása és kihirdetése is az ő körébe tartozik; — végre a' nagyobb majorság-jövedelmekkel ellátott szabad községek, gazdálkodási tekintetben, 's így a' pénztár kezelésére nézve, a' főispán közvetlen felügyelete alá rendeltetvék. — Utána következik a'

Rendszerinti (ordinarius) alispán, ki a' főispán nem-, vagy távollétében igazgat és elnökösködik; különösen pedig az ítéleteket a' főbíróval végrehajtja, az adósságokat elégtétel útján *Rendsze-
rinti al-
ispán.*

felveszi, vagy vételi, a' közterhek' rovatalait a' megye' helységeire kiveti; a' közfogház-, rabok' állapotjáról, ugy a' megkívántató közesketések-, kinyomozások' végbevételéről és a' bünyfenyitő keresetek' folytatásáról gondoskodik; a' számvételi (computualis) székeket két hónaponként megtartja; a' főispán', köz- és tiszti gyűlés általi megbizátásaiban eljár, 's különbféle apróbb peres ügyeket, mellyekkel a' perlekedő felek hozzáfolyamodnak, vagy a' mellyek oda utasittatnak, ellát.

Főbiró.

A' főbiró, vagy főszolgabíró a' végrehajtási működésekben az alispán' törvény-szerinti bizonyító társa; sőt az alispán nem-érkezésével az ítéleteket másod magával elégtételbe is veszi; a' falusi birák számadásait megvizsgálja; az ország-utak fentartására, igazittatására és az e' végre szükséges közmunkákra ügyelettel van; a' főispán, vagy gyűlések' megbizásait teljesíti; a' számvételi székeken jelen van; különbféle kisebb érdekű perekben egyedül bíraskodik; midőn a' katonaság utazik, annak elszállításáról és szükségessékkeli ellátásáról rendelkezik; az elpusztított kártékony-madárfitket a' községek' biráitól évenként két versen számbaveszi és elégetteli.

**Királyi
pénztárnok.**

A' királyi pénztárnok (perceptor regius) egyedül az adó feliratásával, kirovásával, 's bevételeivel és kiadásával, ugy a' különbféle díjak' (taxa) kezelésével foglalkozik; minélfogva minden katonai év' elején a' rendes adóíró és a' megyei tisztség' egyetértésével ezek mellé rendelt segédbiztosok által az adót összeírattja; ezen összeírást megvizsgálva, a' történt hibákat kiigazittja, vagy ha ezek később ütnek ki magokat, helyrehozás végett a' főszámvevő-hivatalnak feljeleníti; azután az adót a' falusi jegyzők által az illető községekben

egyénenként kirovatja; a' falusi birák által felszedeti; ezektől beveszi; a' számvételi székeken a' bevett adót a' megye' nagy naplójába beiratja; erről félévenként tiszti bizonyítványokat veszen, és azokkal évenként kétszer a' félévi számvételek' alkalmával a' tartományi főbiztosság előtt megjelenvén, a' fölszedett adót a' tartományi pénztárba (cassa provincialis) a' szerint adja be; — a' tűz, jég, vagy vizár által elkárosodott adózóknak adóbeli elengedést eszközöl; és végre minden év' végével számadását megvizsgálás végett előbb a' megye' rendei elibe terjeszti, azután megyeileg megvizsgálva a' főszámvevő-hivatalhoz felküldi.

A' főjegyző a' közgyűlés' és törvényszék, *Fő- és al-*
az aljegyző pedig a' tiszti és számvételi székek' *jegyző.*
jegyzőkönyveit viszik, egymásnak szükség esetében kölcsönösen segítvén; a' jegyzőkönyveket és fogalmakat tisztába iratják, megvizsgálják, aláírják, közpecséttel ellátják és a' levéltárba békéltetik, — a' tisztába irt fogalmakat az elnökkel aláíratván, azok' illő helyökrei elküldéséről intézkednek; a' hátralevő, vagy künn heverő tudósításokról, jelentésekről jegyzéket visznek, és ezekre az illető széket maga idejében emlékeztetik; a' perbeli ítéleteket a' szorgalmazó peres feleknek kiíratják és kiadják, a' perlekedő felek által jelentett szószólói meghívásokat, perújítások-, folyamodások- és egyebekről lemondásokat elfogadják; feljegyzik és a' törvényszéknek bejelentik, — a' polgári perekről minden törvényszak' végével a' főkormányshoz felküldendő kimutatást készítnek, és tiszti megbízatásukban eljárnak.

A' szolgabírák a' köröztetés végett nekik *Szolgabi-*
küldötteteket kihirdetik és hirdettetik, járásukban a' *rák.*
rendőrségre felügyelnek, minden tiszti bizományo-

kat elvégeznek 's végre hajtának; a' falusi előljárókat és szolgálkat minden év' kezdetével az illető községek által megválasztatják; a' befogott gonosztevőket szeliden kikérdezik, utánok nyomoznak 's jelentésök mellett a' megyei fogházba beküldik; a' nemességre esett rovatatokat felszedik; az adó felhajtásában segítséggel vannak, de egyszersmind ellenőrködnek is; mivére a' számvételi székeken megjelenni tartoznak. Ezen kívül a' járásukbeli országos út', úgy minden mellékes utak' igazításáról gondolkodnak, a' katonaságot útazásakor, ha az járásukban szállana meg, elhelyezik; a' számára kívántató természetnyeket, fuvart, vágót kirendelik, kiállítatják; midőn katona ujonczok' szedése, vagy fogdosása (melly utóbbi, hála a' felség' kegyelmének, és az országos rendek' gondoskodásának, az 1847-dik évi 21-ik törvényczikk' keletkeztével már elhunyt) van, azoknak a' főtsízt, vagy tisztség által kiadott rovatat szerinti előállításokat ők eszközlik, a' gabona piaczai árának kimutatását hónaponként, és más időszaki jelentéseket, följegyzéseket (consignatio) elkészítve a' tiszti székeknek beküldik; végre az elejőkbe vitt kissebb rendű, vagy a' községek' faluszékeiről felkért pereket ellátják, elégtételbe veszik és az apróbb adósságokat felhajtják.

Ülnökök. A' fizetéssel ellátott ülnökök (táblabírák, assessorok) a' törvényszéken bíraskodnak, a' közesketéseket ingyen, a' magános esketéseket pedig törvényszabta díj mellett, úgy ezek' hitelesítését (authenticatio) és a' rájuk bízott kinyomozásokat (investigatiokat) viszik véghez.

Árvai szék. Az árvai szék' elnöke ülnökeivel az árvák' dolgát folytatja: azok javait összeírja, megbecsületi, az eladandókat eladja, vagy adatja, gyámno-

kokról gondoskodik, ezek' kineveztetését a' főispánnal szorgalmazza, őket évenként számodollatja, 's számodásukat megvizsgálva, a' tisztség utján a' főszámvevő hivatalnak felterjeszti, évenként az árvák állapotjáról kimutatást készít 's ezt, a' főkormányshékhöz felküldendőt, a' tisztségnek beadja.

A' levéltárnok (archivarius) a' megye leveleit laistromozva rendbe szedi, a' levéltárba elhelyezi 's ezekre, valamint minden a' levéltárba behelyezettek, felelet' terhe alatt, ügyel; ha pedig valamely oklevél' kikeresése szükségessé válnék, azt előkeresi és használtatása után helyére visszateszi. A' tiszti székeken olykor tollnokságot folytat.

*Levéltár-
nok.*

A' jegyzőkönyvi iktató (protocollista) a' tiszti szék' ülésein eléfordult tárgyakról kivonatokat készít, 's azokat folyó szám szerint rendbe véve, a' jegyzőkönyvbe tisztába írja; a' tiszti székeken nemmellykor tollvivőségre alkalmaztatik.

Iktató.

A' megyei két irnok a' fogalmakat, a' közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveket letisztázza 's a' felebbkért (appellált) 's felbocsátott polgári perekről átbotsátó levelet (transmissiot) készít.

Irnokok.

A' pénztárnoki irnok (ammanuensis perceptoralis) a' pénztárnok' segéde lévén, ennek irogatásait vezeti 's az adózási összeírások' megvizsgálásában, számvételi utazásokban, sőt gyakran a' pénz kezelésében is segítségére van.

Az adóíró biztosok az adót segédeikkel helységenként minden évben összeírják, ezt tisztába véve a' királyi pénztárnoknak beadják, a' katonai élelmezésre az adózó köznép által kiszolgáltatott

Adóírók.

termesztmények árát községenként és egyénenként (individualiter) vagy az adóba tudják be, (imputálják) vagy kész pénzült osztják ki 's az erről készített kimutatást a' tisztségnek beadják.

Élésbiztos.

Az élés-, vagy állomási biztos (stationalis commissarius) a' szállásoló 's utazó katonaság számára szükséges terményeket, ágyneműket, a' tisztség által tett kirovás szerint beveszi, kiadja 's azokról a' számvételi székeken számol, a' katonatisztek' szállásairól évnegyedenként kimutatást készít, melly a' tisztségnek beadatván, a' szállások' ára' kirendelése végett, a' főkormányzéseknek felküldetik.

Közügyvéd.

A' közügyvéd (fiscalis) a' rabok elleni 's más fenyejtő, (criminalis) ugy közügyvédi (fiscalis actio) kereseteket elkészíti, azokat saját nevében megindítja és folytatja, évnegyedenként a' bünfenyítő keresetekről külön, a' közügyvédi keresetekről ismét külön kimutatást készít 's ad be a' tisztségnek, mellyek közül az első a' főkormányzéseknek, az utóbbi pedig a' közügyek' királyi fő igazgatójának mindanyiszor felküldetik; a' szegényebb rendű 's közsegedelmezést (fiscalis assistentiát) nyert perlekedő felek' ügyeit is, mennyiben azok' folytatása rá-bizatott, vinni köteles.

*Szegények
ügyvéde.*

A' szegények ügyvéde (Pauperum advocatus) védelmezi a' rabokat az azok ellen indított keresetekben 's a' közsegedelmezést nyert peres felek ügyeit folytatja; a' megterheltetésöket panaszló urbéresek' sérelmeit felvenni, előmozdítani 's őket védelmezni szintén köteles.

Mérnök.

A' mérnök (geometra) kötelességéről nem sokat lehet írni, mert e' hivatal közös lévén a'

Hunyadmegyei mérnökséggel 's a' mostani mérnök lakása is Hunyadmegyében levén, ez okból a' megye neki nem sok hasznát veheti; midőn ugyanis legnagyobb szükség lenne rá, azt válaszolja, hogy nem jöhet 's avval menti magát, hogy ott is van elfoglaltatása. Egyébiránt kötelességeihez tartoznék a' középületek', országos utak', hidak' tervezése, építtetésök' 's csináltatások' vezetése, folyamok' szabályozása és az ide fordított közmunka' igazgatása.

A' főorvos' (physicus) és alorvos' (sebész, *Fő és alorvos.* chyrurgus) körébe tartozik az egészség állapotja; különösen pedig a' fogházak' időszakonkénti meglátogatása, a' beteg rabok', buja-senyvesek' gyógyítása; a' nagyobb mértékben uralkodó veszélyes nyavalyák' orvoslása; a' veszteglő intézetekbeni működés, midőn ezek netalán felállíttatnának, 's ezen két esetben időszaki jelentés tétel; a' gyógyszerár 's más illy színű árukkal kereskedő boltok' megvizsgálása; himlőoltás; a' hirtelen vagy erőszak által elhalt testek' bonczolása 's orvosi megvizsgálása; nem külömben a' korcsomákban árul tatni szokott szeszes italok' vegytani vizsgálata.

A' tömlöcztartó (carcerarius) közvetlen üggyel a' megyei fogságra küldött rabokra 's a' férfi rabokat a' nőktől, az egészségeseket a' betegek től elkülönözteti; mindennapi eledelőket kiszolgáltatja; erről, valamint a' munkára kibocsátott rabok béréről számadást vezet, azt megvizsgálás végett hónaponként az alispán elébe terjeszti; az év végével pedig a' tisztségnek beadja, honnan a' főkormányzésekhez felküldetik; a' börtönlésre ítélt rabokat az ítéletekben megállított börtönnapokon külön zárja, a' hajdukat kötelességök' teljesítésére szorítja és a' fogházban rendőrséget gyakorol.

Tömlöcz-
tartó.

Bába, haj- A' több alárendelt személyek, u. m. *bába,*
duk, ajtón- hajduk, ajtónálló, (janitor) és lovas legények, mint
álló, lovas különben is megyei szolgák' kötelessége abból
legények. áll, mit az illető előljáró tisztek teljesítés végett
elejökbe szabnak.

Nem lehet hallgatással mellőzni a' falusi bi-
Falusi bírák rákat és jegyzőket is, kiknek a' megyei közigaz-
és jegyzők. gatással nagy összeköttetésök van; ugyanis a' fa-
lusi bírák gyakorolják illető helységeikben a' rend-
őrséget; esketések' és elégtételek' alkalmával a'
tanukat és bizonyságokat előállítják; ha a' szülék
elhalálozásával árvák maradnának, azt bejelentik,
a' hirdetményeket kinek kinek tudtára adják; a'
három forintos 's ezen alól levő adósságokat fel-
szedik; az adót, a' falu* költségeire tett 's más
több köz rovatokat felhajtják; az adóról a' szám-
vetési tiszti székeken, a' több rovatokról pedig
külön számadolnak; a' helység' országútbeli ré-
szét évenként kétszer, magános útjait pedig időn-
ként megigazítottatják; a' netalán helységeikbe ér-
kezett katonaságnak szállást rendelnek; az ezek
számára kívántató természetményeket fölszedik; a'
vágót és fuvart kiállítják; a' kártékony madár
főket esküdtjökkel minden egyes gazdától felgyűj-
tetik 's az illő helyre beadatják; a' gonosztevő-
ket befogják; a' katona ajonczókat előállítják ha
lehet szép szerint, 's ha így nem sikerülne, kö-
telen vezetve is; a' köz lakosok' egymás közt e-
redett kisebb pereit' ellátására törvényt gyűjtenek
és látnak; az adó összeírásakor főbefolyással van-
nak; a' hirtelen, vagy erőszak által elhaltakat, a' buja
senyveseket, a' ragadozó nyavalyák, vagy marhadög
kiútéseit, a' szolgabíráknak bejelentik, és a' megyei
rendelkező tisztek minden rendeleteit teljesítik.

A' falusi jegyzők a' birtokosságot is érdeklő
hirdetményeket elhordozzák; a' rovatokat a' fa-
lusi számadásokban beírják; az adó kiírásakor ro-

vásokat készítenek és osztanak; a' tűz, víz és jég által okozott károsodásokat számba veszik és felírják; a' falu székek ítéleteit a' falu jegyzőkönyvébe beiktatják, a' falu költségeiről évenként számadásokat készítenek; az utak igazításában, adó felszedésében, katonák elszállíttásában 's egyebekben a' falusi biráknak segédül vannak.

Láttuk a' megyei hivatalnokok' sorszerinti kötelességeit; lássuk már azon törvényhatósági testületeket is, mellyek a' megyei közügyeket azok' természete szerint kezelik és folytatják. Ezek négyfelé osztályozhatók; u. m. közigazgatási, adózási, törvénykezési, és kamarai testületekre. A' közigazgatási testület kétfelé ágazik; u. m. közgyűlésekre és tisztai székekre.

A' közgyűlések (marchalis székek) a' megyei *Közigyűlések.* municipális életet tükrözik; ezeken alapul a' magyar alkotmány' (constitutio) egy része. A' közgyűlések' idejét meghatározni és kihirdetni a' főispán' körébe tartozik, 's mint már említődött azokon ő, vagy a' főispáni helyettes elnökösködik, vagy ezek nem érkezése esetében az első altiszt, vagy alispán. Közigyűlésnek — az 1791-dik évi 12-ik törvénycikk szerint — évenként négyszer kell tartatni, szükség' esetében többször is. Tollvivője a' főjegyző, segítséggel levén az aljegyző, levéltárnok 's iktató is, törvényszerű tagjai pedig mindazon nemesek, kiknek a' megye kerületében bármi kevés birtokuk van, 's kik a' közjó' előmozdítására hódolati (homagii) és egyesületi (unionis) hittel kötelezvék; de e' törvény közelebbi időkben a' megyében változást szenvedett, mert a' megye rendei 1844-ben auguszt 19-én tartott közgyűlésükön a' megyében megtelepedett birtoktalan nemességet 's a' táblabiróságra felvett tisztb rendűeket is szavazati joggal ruházták fel.

A' közgyűlések tárgyai — az 1791-dik évi 21-dik törvényczikk szerint — minden közigazgatási, rendőrségi, adózási, gazdálkodási és némely törvénykezési ügyek. Tisztviselőit, valamint országgyűlési két követeit is kijelelőleg választja meg, 's ez utóbbiakat utasítással ellátva, általok a' törvényhozásban részt veszen. A' főkormányshéktől érkezett érdekesebb rendeleteket, úgy az idegen törvényhatóságok' felszólításait és megkereséseit tárgyalja 's azokra határoz; statutumokat alkot; tábla bírákat veszen fel; a' kiváltságos leveleket felolvastatja és kihirdeti; a' személyes nemesség iránti bizonyítványokat elfogadja, vagy visszaveti; a' pénztárnoki számadást megvizsgálja, az ifjakat a' testőr seregbe 's más jótékony intézetekbeni felvételre, valamint a' törvényes kort ért árvákat a' gyámnoi hatalom alóli felszabadulásra a' főkormányshékeknek ajánlja; a' közmunkák szükségét, mennyiségét, mineműségét és miképi felhasználását elhatározza; a' közsérelmeket fölfedezi; a' magánosokat elfogadja és vagy orvosolja, vagy orvoslását eszközli; közhaszonra czélzó költségeket elfogad; a' nemesi rendet azokkal megőröjja, a' kivetés kulcsát és felvétele módját megállítván; a' megvizsgálás, vagy tervkészítés alá tartozó tárgyakra választmányokat rendel; a' tiszti székek jegyzőkönyveit megvizsgálja; vagy megvizsgáltatja 's a' vesztegetési és széktörési pereket ellátja.

Mivel pedig egyik közgyűléstől a' másikig a' tárgyak annyira megszaporodnának, hogy azok ellátására a' közgyűlések nem érkezhetnének; az 1791-k évi 12-dik törvényczikk által ki van mondva az is, hogy az idő közben összegyűlt, folyó (currens) és nem igen érdekes tárgyak a' fő és altisztek által kezeltessenek; úgy mindazáltal, hogy azokról rendes jegyzőkönyv vezetessék. Az illy módon kezelő testület tiszti székeknek, vagy tisztségeknek neveztetik.

Ennek elnöke a' főispán, vagy alispán, tag- *Tiszti szék.*
jai a' királyi pénztárnok, a' főbíró, a' fő és al-
jegyző (ez utóbbi rendes tollvivő is) a' levéltár-
nok és iktató. A' tiszti székek, melly rendesen
minden héten egy, vagy két nap is tartatik, tár-
gyai: a' királyi főkormányzók' különféle köz-
gazgatást érdeklő rendeletei; a' személyes leírás-
sok' és hirdetmények' köröztetése: a' főbiztosság'
és főszámvevő hivatalok ajánlatai; a' szolgabírák
's más tisztviselők' jelentései; az idegen törvény-
hatóságok' olly megtalálásai, mellyek közgyűlésre
nem tartoznak; vagy elhalasztást nem szenvedhet-
nek; köllevelek' bétáblázása; a' közterhek' rova-
talainak beiktatása; az udvari és főkormányzói
díjak' felvételése; az időszaki tudósítások' megté-
tele; magánosok' folyamodásai' 's kérelmei' elha-
tározása 's választási ellátása; urbéri 's más visz-
szaélések', kihágások' megvizsgáltatása 's eldön-
tése; végre az adó' kezelése feletti örködés 's e'
czélból a' számvételi székek' két hónaponkénti
megtartása.

Az adót a' királyi pénztárnok irnoksegédé- *Adó.*
vel kezeli; az adóíró biztosok által évenként ösz-
szeírattja, kiknek munkálatait megvizsgálva ezek'
helységenkénti egy példányát bővebb vizsgálat vé-
gelt a' főszámvevő hivatalnak felküldi; más pél-
dányait pedig az illető közönségeknek kiosztja.
Az adót a' falusi jegyzők egyénenként kirojják,
vagy is mindenkiét hasított rovásra írják, mely-
lyek' egyike a' falusbirónál, másika az adózónál
áll; miután pedig az adót a' falusbírák időnként
felgyűjtik, a' királyi pénztárba beszolgáltatják és
arról a' pénztárnoktól, vagy segédétől a' nyugtat-
ványos könyvben (quietantionalis libellus) írásbeli
nyugtatványt kapnak. Evvel magokat egyelőre a'
szolgabíráknál igazolják, azután a' számvételi szé-

keken a' tisztség előtt is; midőn a' nyugtatványos könyvek szerint a' befizetett adó' mennyisége a' megye' nagy naplójába beíratik; ehhez képest láttatik el aztán a' pénztárnok félvévenként a' bészedett adó' mennyiségéről szóló bizonyítvánnyal, mellyel a' fő biztosságnál tartatni szokott félévi számvételek' alkalmával magát igazolja, 's az adót a' tartományi pénztárba a' szerint fizeti be.

Régebben (1712-ben) az egész, régi kiterjedésében értett megye' adója 14,874 rhfrt volt. Ennek pedig kivetése és felszedése sokkal egyszerűbb, czélirányosabb 's igazságosabb is volt a' mostaninál; ugyan is a' megye kivetette a' közönségekre kapuszám szerint, ezek pedig magok közt felosztották fő, vagy füst, marha és földbeli birtok után, minél fogva az adózás alól semmi is ki nem maradhatott és a' szegény ember nem fizetett annyi 's még több adót is, mennyit jelenleg sokszor a' nálánál jóval tehetősebbnél fizet. E' rendszer mellett az évenkénti költséges és lélekvesztő adó' összeírására (rectificatoria), mi nem csak a' köznépet, de az ennél miveltebb adóírókat (rectificatorokat) is demoralisálja, az igazmondás' és becsület egyetlen egy palladiumának, a' hitnek megrontására, megszegésére vezeti, nem lenne szükség; ugyanis az adó összeírása' módja a' levén, hogy az adóírók minden helységben hét, vagy több közlakóssal hitet tétetnek le 's őket minden adó alá tartozó tárgyak felől kikérdezik, ezek nem gondolva a' letett hit' szentségével, hogy helységökre sok adó ne essék 's hogy adójok után, mi a' több közterhek kivetésében is kulcsul szokott szolgálni, azokból is kevesebb háromoljék rájuk, egy rakás személyt, marhát 's magán jövedelmet eltagadnak. De ez erkölcstelenség' nagyobb súlya a' helybeli vad, tudatlan 's miveletlen lel-

készeket terheli, kik a' több parasztságnál csak annyival miveltebbek, hogy szakállat viselnek 's a' lyturgiát el tudják hadarni. Némelyek írni, de még folyó írást olvasni sem tudnak; az illyek nem hogy erkölcsre tanítanak a' köznépet, sőt az erkölcstelenségben még megerősítik. Az adóírók pedig a' nekik szabott fizetést nem elégelvén, több visszaélések közt az olly embert, ki nekik megfizet, az adóból kihagyják 's nyomoréknak, meghaltnak, vagy elvándorlottnak írják, és hogy e' miatt az adóban apadás ne legyen, az illyenek' földbeli birtokát, marháját másokra, sokszor olyakra írják, kiknek egy fark marhájuk sincsen.

Az adó nem maradott régibb állapotjában, mert a' megyei tisztviselők szaporodásával, ezek' fizetése is növekedvén 's az állandó katonaság' felállításával ennek tartási költsége is hozzá járulván, természetesen annak is növekednie kellett; mire nézve az igazgatás azt állandósítani és rendszerezni czélul tűzte ki magának. Ennek következménye az 1754-dik évben beállított adózási rendszer, az úgy nevezett Bethlenianum systema lett, 's ez van maiglan is gyakorlatban. Ehhez képest egy kereskedő 6 rhft; egy szabad ember vagy fegyverleveles nemes 4 rhft, — egy urbéres 2 rhft, — az egyházi szolga, nyomorék 's cseléd 18 kr. p. p. főbeli adót fizet; egy köbölnyi vagy is 800 □ ölből álló szántó- 's 1-ső osztálybeli föld után 20 krt, — 2-dik osztálybeli után 16 krt. — 3-ik osztálybeli után 12 kr. — 4-ik oszt. után 8 krt. — egy hold szénarét után 8 krt., — magános és iparijövedelmek, u. m. gyümölcsös kertek, malmok, szeszégető üstök, haszonbérek, külömbféle kézi mesterségek után járuló' hasznoknak mindig tízed részét, egy ökör, vagy ló után 24, — egy tehén után 20, — egy tulok, vagy tinó után 15, — egy

egy sertés után 5,— egy juh, vagy kecske 's egy méhkas után 3 krt.

Legmagassabbra hágott a' megye adója 1811-ben midőn az 35,376 rhft 7 krt tett, mely összeg a' bankjegyek' azon évi marczius' 15-én történt leszállításával még felebb rugott; ugyan is a' királyi főkörmányszék 1811-ben apr. 10-ről, 2603 szám alatt, az adóra nézve egy külön scallát küldött le, minél fogva az azon évi adó, a' banko czedulák' leszállított becséhez alkalmazódva, 159,193 rhftot, 31 's $\frac{1}{2}$ krt tett. Ez időn innen, kivált az 1813-dik, 1814-ik, 1815-ik és 1816-ik években békövetkezett termékellen idők, az ezekből származott éhség 's a' köznép közt uralkodott életveszélyező nyavalyák miatt sok ember halt ki, vagy vándorolt el; a' helyben és életben-maradtak pedig marhájokat vagy mind, vagy nagyrészt eladták 's így az adónak csökkenni kellett; de mely mind a' mellett is, hogy a' bankó czedulák helyébe lépett váltó czedulákban fizettelett, terhes volt 's még súlyosabbá vált az által, hogy a' közállományi szükségek' fődözése' tekintetéből 1820-diki decemb. 21-én 11,593 főkörmányi szám alatt kibocsátott rendelet szerint minden forint után 20 krral szaporítottatott; 1822-ben octob. 15-ől 10,252 főkörmányi és ugyanazon évi august 15-ől 2,687 udvari számok alatt kelt rendeletek' következtében pedig pengő pénzben fizettetni rendeltetett 's a' fizetés ma is ilyen pénzben történik.

Az 1846-ik évi adózási táblák szerint találtatott adó aláírva.

	Szántó- föld; köb- le 8, 12, és 16 krjával.	Kaszáló- föld, holdja 8 kraj- czárjával Hold.	Magán és ipari jö- vedelmek tized ré- sze.		Ló, vagy ökör 24 kr- jával.	Tehén 20 kr- jával.	Tulok, vagy tinó; 15 kr- jával.	Juh, 3 kr- jával.	Kecske 3 krjával.	Sertés 5 krjával.	Méhkas 3 krjával.	Főutáni adó.		Összes adó.	
			Rft.	kr.								Rft.	kr.	Rft.	kr.
Nagyhalmá- gyi járásban	3,220 ³ / ₄ .	3,015 ³ / ₄ .	781	48	1058	909	175	275	—	80	2	3176	31	5928	11
Körösbányai járásban	3,616.	2,459 ¹ / ₈ .	499	30	840	819	303	21	24	195	30	2795	15	5171	48
Ribitzei já- rásban	6,330 ³ / ₄ .	2,028 ¹ / ₈ .	1040	48	1899	1235	332	2110	37	702	188	5133	—	8702	25
Brádi járás- ban	2,331 ² / ₄ .	1,461.	294	6	1091	763	174	60	33	21	14	3515	30	5190	45
Összesen	15,498 ³ / ₄ .	8,964.	2616	12	4888	3726	1584	2466	94	998	234	14,619.	16	24,993.	9

1. *Jegyzet.* A' kaszálók az adózási táblákban szekérszám szerint adóztatnak; de mivel két szekér szénát termő kaszáló egy holdnak vétetik, ez okból az itt említett holdakat e' szerint kell érteni. Így a' szántóföldek is — két köblös földet 1,600 □ öles holdra számítván — 7,749³/₈ holdat tesznek.
2. *Jegyzet.* Az összes adómennyiséghez járultak még a' főszámvevő hivatal által tett hozzáadások (additamenta) és elengedések, (relaxatiók) mellyek hozzáadása és lerovása után az egész évi adó 25,598 rft 41 krt teszen. — Ebből 5,905 rft a' megyei tisztviselők' fizetése 's más megyei költségekre fordított, a' többi pedig a' tartományi pénztárba folyt be.

Megemlítendő még az, hogy a' rendszerezett fizetéseken kívül a' felgyűjtött adóból sem a' megyei rendek, sem a' tisztség nem rendelkezhetnek; hanem ha csak egy-két forintnyi költségre lenne szükség, arról előbb tervezetet, költségkivetést kell készíttetni a' mérnök által, 's ezt a' főkörmányszéknek felküldeni, hol a' terv' és költségek' felszámítása a' főszámvevő-hivatal által megvizsgálta, megjobbítatik, vagy helybenhagyatik 's azután viszont beadatván a' főkörmányszéknek; innen a' főbiztossághoz 's ettől a' megyei pénztárnokhoz intéztetik a' további utalvány (assignatio), 's csak ezután következik a' kívánt pénzüszveg' kifizetése. Ezen rendszerben van annyi jó, hogy a' szerfeletti, vagy ok nélküli kiadások megelőztetnek; de rossz oldala is van, mert sok irogatásba, idővesztegetésbe kerül 's e miatt sokszor a' megrendelt költség vagy elégtelenné, vagy éppen használatlanná válik.

A' fennebbiekből kitetszik, hogy a' mostani adózási rendszer a' céljának meg nem felel; sőt a' közalkotmányra nézve káros; ugyan is veszélyezteteti a) az erkölcsiséget, b) törvénykezési institutionkat, c) igazságtalansággal van összekötve és d) a' királyi kincstárnak terhére van.

Hogy a' letett hit' szentsége mind az adóíró biztosok, mind az adó összeírása' alkalmával felvett közadózók által számba nem vétetik, már említődött; 's hogy a' hitszegés az erkölcsiséggel össze nem fér, az tagadhatlan. Ebből következik törvénykezési institutionk' veszélyeztetése is. Törvénykezésünk legtöbb esetben esketések (inquisitiokon, humana fassiokon) alapul, ezeket pedig többnyire olly biztosok (regiusok) szokták végbenvinni, kik az adó összeírására is használtatnak; már az a' kérdés, hogy a' hitszegéshez szokott adóírótól lehet-e hiteles esketési munkát 's a' hit-

szegéshez szokott közadózótól lehet-e lelkiismeretes vallomást várni? — Bizonyosan nem; mert valamint az adóíráskor a' haszonlesés, nyerekedés, gazdagulási vágy szokott vezérelvök, ugy esketések' végbenvitelekor is könnyű az ilyenekhez szokott biztosokat a' hitelesség' és egyenesség', a' vallókat pedig az igaz mondás' úljáról ígéretekkel 's ajándékokkal eltéríteni. Ennek szomorú példáit igen sokszor is lehet tapasztalni 's még szomorubb következése az, hogy illy hivtelenül készült esketések miatt sok peresfél legigazságosabb keresetétől esik el.

Mondatott fennebb az is, hogy az adóíró biztosok ajándékokért a' tehetősebbeket az adózási róvatból kihagyják 's ezek földeit, marháit a' szegényebbekre írják, melly által a' gazdagoknak kedveznek, a' szegényeket pedig nyomják, terhelik. Van-e itt igazságosság? Ha ezek miatt az adónak egy része évenként felhajthatlan marad, vagy annak állittatik, — (mert az erdélyi egy millió rftot felyülhaladó adóbeli hátraléknak nagyobb része nem a' közadózók, hanem a' kezelő, vagy kezelésbe elegyedett tisztek' és adószedők' zsebeiben van) — és ha a' katonai adó ki nem telik 's a' hiány a' kincstár' jövedelmeiből pótlódik, nem válik-e ez a' kincstár' terhére?

Ezen indokokból tehát igen szükséges lenne, hogy az igazgatás országgyűlése előtt is, legalább ideiglenesen, egy új adózási rendszerről gondoskodnék; melly végre a' zarándmegyei régibb adózási modort alkalmazni lehetne. E' szerint a' fő-kormányzék az adót minden törvényhatóságra kivetné, még pedig a' mostani, vagy több esztendei középszámítási összegekben 's ennek a' községekre leendő kivetését a' törvényhatóságokra bízna; ezek pedig minden község' adóbeli összes illetőségét az általok megállítandó kulcs szerint meg-

határozván, a' községekre bizatnék, hogy ezek minden tiszt, vagy adóírói befolyás nélkül, személy, birtok és marha után magok között egyenként kirójják; ez által legalább a' hitszegés, az adóírók' fizetése 's tartási költsége, az adózási összeírások' unalmas, költséges, sok időbe kerülő megvizsgálása kikerültetnék, 's az adó kiróvása is a' lehetőségig legigazságosabb lenne, mert ekkor mindenki tehetsége szerint részesülne az adózásban, 's eltagadás sem személy-, sem marha-, sem földben nem történhetvén, a' gazdagért szegény nem fizetendne. Az ekkép kirótt adó' felhajtása és bevétele a' közigazgatás' teendője lenne olly móddal, hogy szükség esetében annak felhajtásában a' járásbeli tiszt illő segedelemmel lévén, a' begyűlt pénzhez sem ő, sem a' falusi jegyző semmi szín alatt nem nyulna, hanem az egyenesen az adószedő' kezéhez 's innen a' hatósági pénztárba menne.

*Törvény-
kezés.*

Miután az 1526-diki siralmas mohácsi vész Zarándmegyét az anyaországtól el- és Erdélyhez szakasztotta, 's annak felső része, melly török iga alá nem jutott, előbb csaknem két század évig, utóbb pedig egy századnál tovább kevés kivétellel Erdélyhez is tartozott; ezen idők alatt az erdélyi perlekedési rendszerhez annyira hozzászokott, hogy Magyarországhoz 1699-ben történt visszakapcsolatása után is arról lemondani nem tudott; mit a' jegyzőkönyveken kívül az 1741-diki pozsoni országgyűlésen hozott 18-ik törvényczikk is bizonyít. Az említett rendszerhez képest pedig

*Fiu-'s al- és
derékszék.*

a' megyében kétféle törvényszék volt, u. m. fiu-'s alszék (sedis filialis et partialis) és derékszék; (sedis generalis) de ezek 1764-ben eltöröltettek 's helyökbe a' folytonos szék (tabula continua) állított be. Ennek számára 1780-ban újabb úta-

*Continua
tabla.*

sitás küldetett le a' felségtől, de mind e' mellett is 1784-ben a' folytonosszék is módosított; 1787-ben pedig eltöröltetett és alsóbb székek (fora subalterna) állítottak fel. Mindezek II-dik József császár' 1790-ben januar' 28-kán kibocsátott királyi visszavonó leirata által (rescriptum revocatorium) megsemmisítettek 's az 1791-beli 96-ik és 97-ik ideiglenes törvénycikkekhez képest a' fiu- 's al-, úgy a' derékszék visszaállított.

Ezen csak most említett törvénycikkek sze- *Fiu- és al-*
rint a' fuszék elibe tartoztak a' nemtelenek mind *ugy derék-*
polgári, mind bünfenyítő perei; az alszék pedig *szék tár-*
a' nemesek' száz forinton alól levő ügyeit ítélte *gyai.*
el. A' derékszék az úri, fiu- és alszékekről fel-
kért (apellált), a' megyei községek között táma-
dott határ feletti, a' nemesi bünfenyítő 's pana-
szos (querulosus, repositionalis processus) és azon
ügyeket, mellyek folytatását a' Helybenhagyott tör-
vénykönyv 4-ik része' 1-ső czíme' 12-ik czikke
a' perlekedő felek' tetszésére bizta 's mellyeket
világos törvény más székekre nem rendelt, látta
el. A' fiu- és alszék' elnökei az elsőb altisztek, *Elnökei.*
u. m. az alispán, vagy főbiró, tollvivője az aljegyző, *Tollvivők.*
birái hét, a' rendek által közgyűlésileg vá-
lasztott táblabirá (assessorok) voltak. A' derék-
szék' elnöke a' fő-, vagy alispán, tollnoka a' fő-
jegyző, birái tizenkét megyeileg választott táblabi-
rák; — táblabiróságra pedig csak olyanok vétet- *Táblabirá.*
hetnek föl, kik az 1791-beli 33-dik törvénycikk
szerint hiteles bizonyítványokat mutatnak be ar-
ról, hogy az erdélyi, vagy magyarországi valame-
lyik cancellarián, vagy patvarián előmenetelen
gyakornokoskodtak 's a' törvényes eljárásokkal is-
meretesek, vagy kik a' megyei törvényes székekeni
szorgalmas megjelenésök 's ott meritett ismeretsé-
gök által magokat arra érdemesitenék.

Illy törvénybeli ismeretekkel felruházott egyének' szűke 1807-ben august' 11-én tartott közgyűlésekben arra birta a' megye' rendeit, hogy a' fiu- 's alszéket a' derékszékkal, *közönséges törvényszék'* nevezete alatt, egyesítsék 's a' birák' számát az elnökön, altiszteken 's jegyzőkön kívül 14 számban állítsák meg, mit azonnal életbe is léptettek. Később 1813-iki januar' 12-kén a' birák' számát tizenkettőre szállították le, minélfogva a' megirt számu bírakon kívül a' közönséges törvényszék' személyzete a' főispánból mint elnökből, alispánból, főbíróból, fő- és aljegyzőből mint tollnokokból, áll; de ezeken kívül megjelenési és szavazati joggal bírnak minden különbség nélkül — a' fennebb említett törvénycikkekhez képest — a' táblabiráknak felvett egyének, napi fizetéssel azonban csak a' választott ülnökök láttatnak el. Az ekkép szerkezett törvényszék' tárgyai mindazon perek, mellyek valamint a' fiu- 's al-, ugy a' derékszékhez is tartoztak. Ezen egyesítésnek azon jótékonyasága van, hogy egy felviteli széssel (*appellatorium forum*) kevesebb van, 's a' perek' *különben is lassu és sok időbe kerülő folyása* evvel is rövidítettik. Valamint azonban minden jónak, úgy ezen rendszernek is voltak ellenei, irigyei, kik bal-feladásokkal arra birták a' főkormányszéket, hogy 1817-ben junius' 23-kán 507 szám alatt kiadott rendeletében csak úgy adja ahhoz megegyezését, ha a' fiu- és alszék a' derékszéktől, mint felebbviteli széktől (*appellatorium forum*) megkülönböztetődnek 's a' *judicialis taxák* a' peres felek' állapotjai szerint vétetnek; mire a' megye' rendei 1818-ban majus 6-án visszairtak ugyan, hanem siker nélkül, 's a' főkormányszék 1818-ban julius' 20-án kelt 7,633 szám alatti rendeletére a' fiu-, al- és derékszék 1819-ben februar' 9-én a' megye' rendei által vissza-

állítattott. De ez állapot nem sokáig tartott, mert a' fölség azon évi majus' 21-én 1,562 udv. szám alatt kelt rendeletében a' törvényes székek' egyesítését helybenhagyni kegyeskedett 's azóta így egyesülve üdvösön is folytatja működéseit; a' hat, u. m. farsangi, nagyböjti, húsvét és pünkösöd után, sz. István- és sz. Mártonnap törvényszakokon üléseit rendszeren megtartja 's addig folytatja, míg az ítélet alá bocsátott pereket — melyek közül némellykor kettőt hármat csak azon okból tesz át a' következő törvényszakra, hogy az ülések első napjain azalatt, míg az ügyvédek a' függőben levő perek közül néhányat elkészítenek, amazok' felvételével legyen mit foglalkoznia. A' közönséges törvényszék 1846-beli hat törvényszak alatti foglalkozása a' következő kimutatásból kitetszik; tárgyaltattak, vagy hozattak tudni illik.

a) szabályozó, vagy szorgalmazó	főkörmányszéki rendeletek.	4 számmal	
b) folyamódásokra tudósításokat kívánó		12	—
c) folyamódásokat elhatározó		18	—
d) rabok elleni perekben kelt ítéleteket közlő		14	—
e) folyamódásokra tett tudósítások		12	—
f) perközbeli (incidens) ítéletek		66	—
g) polgári perekben derekas (meritalis) ítéletek		36	—
h) bünyfenyítő keresetekben derekas ítéletek		25	—
i) esketések' hitelesítésérei ki rendeltetések		74	—
k) a' jegyző-hivatal előtt tett nyilatkozatokról szóló jegyzői jelentések		78	—
l) egyes személyek' kérelmei		19	—

m) perbeli költségek' megállításai	25 számmal
n) perbeli díjak' befizetései	13 —
o) tiszti jelentések	12 —

Ezek közül volt a' polgári perekből

aa) úrbéri kereset	2 —
bb) panaszos —	5 —
cc) kisebb erőhatalom feletti	30 —
dd) osztályos	3 —
ee) zálogos kereset	18 —
ff) haszonbér feletti	2 —
gg) becsmérlési	2 —
hh) adósságos	6 —
ii) korcsomárolási jog iránti	2 —
kk) örökösödési	1 —
ll) egyezés megszegéseérti	1 —
mm) kárpótlás feletti	1 —
nn) számvételes	1 —
oo) határkijáratási	1 —

A' büntető perekből

pp) tolvajságért-, vagy lopási	
gyanuértil	12 —
qq) gyilkosságérti	4 —
rr) nősparáznaságérti	1 —
ss) kétnyelvűségérti	1 —
tt) rendőrségi kihágásérti	1 —
uu) kegyetlenkedésérti	2 —
vv) királyi adó' elköltéseérti	1 —
ww) fenyegetődzésérti	1 —
xx) mérgezésérti	1 —
zz) hamis levél' készítéseérti	1 —

Itt megjegyzendő az, hogy némelly keresetben egy társaságban több bűnös alperes is pereltetik meg.

A' fennebbiekkal összefüggőleg.

a' közfogházban az év' elején volt 23 rab.

Azon innen az esztendő lefolyta alatt

vitetett fogságra 85 egyén.

Ezek közül elbocsáttatott	65	rab,
meghalt	1	—
az év végével megmaradott	42	—
Az év' lefolyta alatt megítéltetett, és		
pedig büntetésre	46	—
— — — — — fölmentetett .	16	—
— — végével ítéletlen maradott	26	—
Az év' kezdetével jött át a' mult évről		
megítélve	20	—
Az év' lefolyta alatt elszökött, de is-		
mét hurokra került	3	—

Háttra van még a' királyi kamarai igazgatás' *Kamarai igazgatás*
szemléje, melly tulajdonkép a' megye' közigazga-
tásának alávetve nincsen; de közérdekére nagy
és jótékony hatást hoz elő; ennél fogva legyen sza-
bad röviden erről is megemlékezni.

A' királyi kamara' e' megyébeni igazgatása
három ágra szakad; *bányászatira, sóbelire és gaz-
dálkodásira.*

A' bányászati tiszthatóság áll egy kerületi
bányaigazgatóból (bergverwalter), egy ellenőrből,
egy gyakornokból, egy őrnekéből és két hegymes-
terből (bergmeister); függ a' közönséges udvari
kamarától; a' hazai kincstári tanácstól, a' zalath-
nai k. uradalmi igazgatóságtól, 's a' törvényes tár-
gyakban, mellyek a' bányászatot illetik, a' bányá-
szati törvényszéktől (berggericht). Kezelése és tár-
gyalása alá tartoznak minden bányászatot illető
dolgok, különösen a' királyi bányákra 's a' magá-
nosok' kamarai igazgatás alá vetett bányákra való
felügyelet; új bányák' keresése, kutatása, a' nyert
arany' beváltása, bányaszemlék (oculatio); kisebb
érdekű bányászati ügyek' ellátása 's a' bányászok
adóztatásáról gondoskodás; melly célból az adó'
összeírása' alkalmával az olly községekbe, hol bá-
nyász egyének laknak, maga részéről is küld ki
egy biztost.

Helyén lesz itt a' megye' kerületében fekvő bányákból 1845-ik évben napfényre hozott termés-, vagy nyers arany' és ezüst mennyiségét és ezek' beváltási értékét megemlíteni.

a) A' brádi és körösbányái aranyváltásoknál 252 márk, 11 lat, 1 grán és két denár arany vevődött be, mellynek váltságául fizetett a' királyi kamara 49,170 rfrt 59³/₄ krt p.p.

b) A' kamarai igazgatás alatti bányákból adatott be 459 márk, 10 lat, 2¹/₄ denár arany, minek pénzbeli értéke volt 169,004 rfrt 58 krt p. p.

c) Ugyanezen bányákból 542 márk, 11 lat, egy gr. és 3 dr. finom ezüst váltatott be 13,025 rfrt 7 krral p.p.

Igy csak ezáltal 231,201 rfr 7 krt p.p. tevő pénzüszveg jő a' megyében évenként forgásba 's ez mindegyre növekedik; mert 1847-dik évre csupán a' kamarai igazgatás alatt levő bányászat' költsége előlegesen 232,558 rfrtra p. p. számított fel.

Nagyhalmági sóraktár. A' nagyhalmági sóraktár 's a' mellérendelt tisztek nem függenek ugyan az erdélyi kincstári tanácstól, hanem a' magyar királyi kamarától; de mivel ez a' megye' határán belől van, hallgatással mellőzni nem lehet. A' nevezett raktár melletti tisztek' személyzete áll tehát egy pénztárnokból mint főnokból, egy ellenőrből, egy mázsamesterből, egy mázsásból, egy pajtaőrből 's 94 határszéli őrből, melly személyzet összes fizetése 9,920 rfrtot p. p. teszen. Köteleességek abból áll, hogy a' Marossolymosról évenkent tengelyen beszállíttatni szokott mintegy 12—14,000 mázsa só számba veszik 's ennek egy részét az arad- és

biharmegyei közelebb fekvő helységek' lakósainak — mázsáját 6 rfr. 22 kron p. p. számítva — kész pénzen eladják, más részét pedig, mintegy 8—10,000 mázsát tengelyen Biharmegyébe Nagyváradra tovább szállítatják. 1846-ban Marossolymosról 13,900 mázsa só szállítatott be; ebből, valamint a' mult évi maradványból 4,000 mázsa eladatott, 8,000 mázsa tovább szállítatott; 's jövő évi szükségre 2,500 mázsa megmaradt.

A' kamarai igazgatás' gazdálkodási ágának *Kamarai* kisebb a' kiterjedése; az csak hét helység urbéri *gazdászai.* szolgálata' felhasználásából állván; mellyek közül hat község a' dévai fiscalis (koronai); a' hetedik pedig a' zalathnai nem koronai, de közbeszédben mégis fiscalisnak nevezett királyi uradalmakhoz tartozik. A' dévai uradalomhoz tartozó hat falunak van egy ispánja, kinek tisztí lakása azok' egyikében van, 's mivel az uradalomnak itt, az az erdőkön kívül, semmi majorság földje sincs, az urbéri erő szakmányképpen a' dévai gazdaságra fordittatik. A' zalathnai uradalomhoz csatolt hetedik helység az abrudfalvi uradalmi ispántól függ, 's urbéri ereje részint a' zalathnai olvasztó kemenczék körül kívántató kézi munkákra, vagy fuvarozásokra használtatik, részint kész pénzel megváltatik. A' dévai uradalomhoz tartozó ispánság' kész pénzbeli jövedelme 1846-ban 1,297 rfr. 11 krt p. p. tett.

Végre megemlítendő még a' posták állapota; de erről kevés a' megjegyezni való. A' megye' sokszori kérésére 1845-ben szeptember 1-séjén két levélszedőség nagy nehezen felállítatott; egyik Körösbányán, másik Nagyhalmágyon van, 's mindkettő a' nagyszebeni főposta-hivataltól függ. Ezek — kivévén a' hivatalos levelek' ingyenes hordo-

Posták.

zásabeli hasznót — a' királyi kamarának nem sokat jövedelmeznek; a' mi kevés kész pénzbeli jövedelem lenne, azt felemésztik a' levélszedőségek színtén csekély fizetései. Fen említett idő előtt a' megyében posta nem volt 's mind a' hivatalos, mind a' magán leveleket a' Hunyadmegyében levő dévai postára kellett feladni 's innen kivenni; mi-végre a' megye lovas legényeit használta, a' királyi kamarai hivatal pedig e' végre különös fizetéssel ellátott levélhordozókat tartott. De ezen kezelés fáradsággal, sokszor bosszantás- 's hátramaradásokkal volt összekötve; ugyan is Dévára a' Maros' vizén kellett-én átjutni, téli, fagyos időben a' Maroson sokszor hetekig sem lehetett átmenni 's a' levélhordozók mindannyiszor üresen voltak kénytelenek visszatérni.

Hadi ereje.

Különös hadi ereje a' megyének nincs, hanem szükség esetében a' hazai három 's egy lovas ezredet nevezetes számú újonczokkal pótolja; kikből

1815-ben állított	153	egyént.
1822-ben — . . .	63	—
1825-ben — . . .	47	—
1828-ban — . . .	66	—
1830-ban — . . .	70	—
1831-ben — . . .	51	—

tizenhat év alatt tehát, és az első kivéve, béke idejében állított 450 katona-ujonczot. Az utolsó állítás után a' kormány többet nem szorgalmazván, a' fogdosás elmaradott és az ezredek hiányai újonczszedés (werbung) által intéztettek kipótoltatni, de nem nagy sikerrel, kivált e' megyében; mert az oláh nép irtózáván a' fegyverviseléstől, annak hordozására magát önkénytelenül el nem hatarozza. Midőn az uralkodó felség 's a' haza érdekei megkívánják, 's így a' nemesség felkelése

(insurrectio) szükségessé válik, ilyenkor a' megye sem marad hátra. Így állított 1741-ben az egész, régi kiterjedésében még meg volt megye, 53 kapuszám után, a' magyarországi tiz lovas és kilencz gyalog ezredhez 212 gyalog 's 65 lovas vitézt; kiknek egyenruhája kék-színű, veressinoru készülettel — loding —, veres tarsoly sárga szíjjal, magyar süveg veres vitézskötéssel, veres öv, bakkancs és fehér köpenyeg volt. Ezeknek egy ütközetben tanusított bátorságukról a' levéltárban egy vezéri tudósítás van, melly az ütközet' körülményeit leírja 's a' nemesek' vitézségét dicséri, de a' vezér' neve a' rossz írás mián olvashatlan. 1809-ben hasonlólag felkelt a' megyei nemesség, midőn 17 lovast 's az összeirt 150 gyalogból csak 105-öt állíthatott ki 's a' többi' kiállíthatására az akkori megszorult körülmények közt kényszerítő eszköz nem volt. A' gyalogság' egyenruhája sötét szürke posztóból készült kabátból királyszin-veres gallérral 's sárga gombokkal; fehér nadrágból kék sinorral; fekete csákóból, bakkancsból és szürke ujjas köpenyegből; — a' lovasságé pedig kék mentéből, nadrágból, dolmányból kék-sinoru készülettel 's sárga gombokkal, fekete csákóból és olly köpenyegből, millyen lehetett, állott.

Zarándmegye a' sz. István király által alkotott törvényhatóságok' egyike volt, miben több történetírók megegyeznek, 's fennebb már megemlített régi kiterjedése meg is kívánta, hogy egy külön megyévé alakuljon. Hunyadi Mátyás király' idejében is a' magyar korona alá tartozott, miről az 1478-ik évi országgyűlés' 7-ik törvényczikke bizonyoságot tesz; és így Magyarország' egy része volt egész az 1526-ban történt gyászos mohácsi vészig. Ekkor kezdődik különös története, ekkor volt kezdete a' sors' azon csapásainak, mellyek

Története.

szinte két század év alatt sujtották; ez után nyögött a' felette és birtokúért versenyző romai császárok', török szultánok' és erdélyi fejedelmek' hadainak zsákmányolásai és pusztításai alatt; kik három, akkori időben nevezetes erősségeinek, u. m. a' jennei, világosi és déznai váraknak birtoklása felett egymás közt szünetlen czivódtak, azokat hol egyik, hol másik hatalom ostromolta 's igyekezett bévenni. Ez alkalommal a' vidék, de különösen a' megye' alsó része, hol ezen erősségek feküdtek, legtöbbet szenvedett 's ez is lesz egyik oka annak, hogy az akkori nemesség ezen vidékről mind elpusztult.

Hogy e' megye mindenkor a' vizsály' almája volt, az abból is kitetszik, hogy Zarándmegye sem a' Maximilián romai császár és Zápolya János Zsigmond közt 1570-ben, sem a' Rudolf császár és Báthori Zsigmond közt Prágában 1595-ben, sem a' Rudolf császár és Bocskai István közt Bécsben 1606-ban, sem a' Mátyás herceg' küldöttjei és Báthori Gábor' követjei közt Kassán 1608-ban, sem a' II-ik Ferdinánd és Bethlen Gábor közt Nicolsburgban 1621-ben, sem a' III-ik Ferdinánd császár és első Rákóczi György között Esztergomban 1645-ben kötött béke pontjai közt nem emlittetik, sőt az 1602-ben februar' 22-kén tartott posoni országgyűlésen kelt 3-dik törvényczikkben is az Erdélyhez tartozó magyarországi vármegyék közül csak négy, u. m. Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna és Máramaros említődnek fel; és így, mintha az egyezkedő hatalmasságok titkon abban állapodtak volna meg, hogy kinek fegyvere szerencsésebb leend, azé legyen Zaránd' birtoka is.

A' mohácsi szerencsétlen ütközet után tehát Zápolya János, akkori erdélyi vajda, 40 ezeret tevő hadsergével Szegednél állá, 's ereje' nagyságában bizva a' magyar királyságról kezdett álmodozni, gondolván, hogy II-ik Lajos' elestével 's az országban a' gyászos ütközet után elterjedett rémülés közt a' zavarosban könnyen halászhatand; addig is azonban, míg királyságai megválasztatását elérhetné, a' háta után 's Erdély szomszédságában fekvő megyéket magáévá tette 's mint erdélyi vajda Erdélyhez kapcsolta. Ekkor szakadt el Zarándmegye legelőbb Magyarországtól. Zápolya Jánosnak 1526-ban

november' 1-én Székesfehérváron magyar királlyá lett megválasztatása után I-ső Ferdinánd romai császár Posonba új országgyűlést hirdtetett 's ott ő választatott magyar királynak. Ennélfogva sergeket gyűjtván, azokat Zápolya ellen küldötte; minek következtében a' két király' sergei Tokajnál egymással szembeszállván, a' Zápolya' katonái meggyőzettek 's Zápolya kénytelen vala Lengyelországba Tarnowba szaladni. Ekkor Erdély' nagyobb része 's evvel együtt Zarándmegye is Ferdinánd király' hatalma alá tért vissza; de 1529-ben a' törökök Budát elfoglalván, Zápolya újra vérszemre kapott, 's Báthori Istvánt erdélyi vajdává nevezvén ki, általa az alsó magyarországi részeket újból elfoglaltatta, melly alkalommal Zarándmegye Magyarországtól viszont elszakadott 's az 1538-ban kötött váradi békéhez képest Erdélyhez csatoltatott.

Zarándot, a' csak most említett béke' erejénél fogva, Izabella Zápolya János' özvegye is birta, ki 1542-ben váradi püspök — Martinuzi György' kormányja alá adta a' Tisza 's Körös közt fekvő tájéket, melly Zarándvármegyét is magában foglalta. Ezt azon körülmény is igazolja, hogy midőn György barát Izabellától el — 's Ferdinánd császárhoz átállani kívánt 's ezért őt az erdélyi rendek az enyedi országgyűlésen honárulónak nyilvánították, ez ellen ő menteni kívánván magát, Enyedre sietett 's útját Körösbánya, mint kormányja alatt álló 's ennélfogva bátorságosabbnak vélt hely felé vette, melly helység régebben is Zarándmegye' egy kiváltságos mezővárosa volt. Hogy pedig ezen időtájban Zaránd már Magyarországhoz nem tartozott, kitetszik az 1548-ban tartott posoni országgyűlésen kelt 19-dik törvényczikkből, mellyben meghatározatik, hogy minő időben 's melly törvényhatóságokban tartathatnak a' törvénykezések; de c' törvényczikkben Zaránd nem, 's csak is Szathmár-, Máramaros-, Kraszna- és Szolnokvármegyék említetnek.

Izabella 1551-ben a' kolozsvári országgyűlésen Erdélyről 's a' magyarországi részekről lemondván, Zarándmegyének is az anyaországhoz 's Ferdinánd' kormánypálczája alá kell vala visszatérni; de ezt a' török megelőzte, mert Csanáddal, Araddal 's Zederlakával Világosvárt 's Jenőt is egész vidéké-

vel együtt elfoglalta 's ekkor került Zarándmegye' három alsó kerülete legelőbb török iga alá, miről a' főkormánysház 1700-ban 701 szám alatt tett felséghezi felirata is emlékezik némileg. E' történet a' következő szóbeli hagyományban maradt fenn: Zarándmegyét keletről Alsófejtől a' többek közt egy csúcsos Morurosu (melly oláh szó 's magyarnyelven veresalmát jelent) nevű hegy választja el; ezen határjel a' Zalathnára vezető úttól, a' grohási hegytetőtől nem messze, jobbra fekszik. Ez a' török fővezérnek értésére adatott; mivel pedig ő Erdélyből, mint Zápolya fejedelem' barátja, semmit is elfoglalni nem akart; alvezérének, kit a' vidék' elfoglalására beküldött, meghagyta, miként a' foglalást csak a' Morurosuig tenné. Az alvezér tehát bejövén a' megyébe, midőn Körösbányán lenne, az itt egybegyűjtött vidéki lakosoktól tudakozódik, hogy hol lenne a' Morurosu? — ezek pedig — történetből-, értetlenségből-, vagy készsakarattól-é? nem tudni — egy régi veresalmát, mely éppen a' Brád felé vezető út mellett, a' czebei és mesztákoni határok között állott, mutattak meg neki. E' helyen a' török vezér megáll, dicsőjét felüti 's az ezen felül fekvő vidéket erdélyi résznek, az ezen alól lévőt pedig török hódoltságnak nyilatkoztatja. Ezen hagyománynak lehet valószínűsége 's hite is; mert Körösbányáról, mely a' török' keze alatt maradt, Brádra, mely Körösbányától csak egy mértföldnyi távolságra esik, de mely az Erdélynek hagyott részhez tartozott, a' vásár a' török foglalása alatt költözött át; — e' mellett a' Körösbányán alól lévő vidéken lakott régi nemesség mind elpusztult, az azon felül fekvőben pedig megmaradt 's ma is virágzik. A' török ezen foglalása 44 évig tartott 's a' megye ezen története' előadása is egy ideig inkább a' török által elfoglalt megyei részeket illetend.

Kendi István I-ső Ferdinánd' vezére 1565-ben elfoglalta ugyan Jenőt, de 1566-ban megint visszavette a' török nem csak Jenőt, hanem Világosvárt, Déznát és Pankotát is 's birta 1595-ig, midőn Borbély Gergely Báthori Zsigmond- erdélyi vajda' vezére a' lippai várat a' töröktől elvevén, akkor ez önkényt oda hagyta a' világosvári 's déznai erősségeket is. Az elfoglalt vidék így 44 évi török iga alatt léte után az alól

megszabadult 's a' megye nevezett erősségeivel együtt Báthori Zsigmond- erdélyi fejedelem' keze alá jött, mit az 1596-ba januar 15-kén Posonban tartott országgyűlés' 35-ik törvény-
cikke is bizonyít.

Báthori András — cardinal — 's erdélyi fejedelem' idejében 1599-ben a' törökök a' tatárokkal együtt megtámadták Jenő várát, melyet bé nem vehettek ugyan, de a' várból el-
lenők kiűtött 300 számból álló őrseret annyira lekonzolták, hogy hirmondó is alig maradott közszülök; aztán pedig a' vi-
déket egész Körösbányáig kirabolták 's elpusztították. Azonban a' török császár a' lippai, jenői 's más várak' visszaadását kö-
vetelé, mire Báthori András Gávai Miklós 's Budai Ferencz követeit küldé a' török nagy úrhoz 's ezek által azt kérte, hogy a' nevezett várak' — melyeket Báthori Zsigmond magáévá tett volt — visszakivánásával hagyna fel.

Báthori András' szerencsétlen halála után az erdélyiek' egy része Mihály vajdával tartott, más része pedig ellene volt 's tordára sereglött össze; Mihály vajda tehát 1600-ban ezek ellen indulván, Barcsai András' vezérlete alatt a' jenői őrsere-
geket is magával vitte, de megveretve, Erdélyből kiűzve 's Oláhországban a' lengyelek által is legyőzve, Bécsben Ru-
dolf császárhoz kívánt folyamodni, 's mivel útját Erdélyen át szándékozott folytatni, erre Kornis Gáspár akkori Erdélyi hely-
tartótól nyert engedelmet; mihez képest tervezett útját Körös-
bányán keresztül Belényes felé vette.

Ezután Zarándmegye Rudolf császár' egyik vezére — Básta György' kezére került, ki Báthori Zsigmond' vezére — Borbély Gergelynek 1601-ben Dévára küldött követei által azt izeni; hogy Dévát adná át, mivel Várad, Huszt, Kövár és Jenő már birtokában lévén, Dévát is könnyen megveheti. Azonban Világosvárt, melly erősség Báthori Zsigmond — erdélyi feje-
delem' hatalma alatt maradott, meg nem vehette; 's miután 1602-ben Székely Mozsos Básta György által Gyulafejevárnál megveretett volna, ennek egyik vezére Szelestei Világosvárba vette magát, hanem nem sokára ugyanazon évben a' jenői vár' akkori vezére 's a' császáriak' hű követője Pethneházi István' incselkedései és ravaszsága által, Fekete Máté' közbejöttével

megöletett. Ekkép Világosvár a' császáriak' kezére került, de kik birtoklásának nem sokáig örvendhettek, mert Pethneházi gondatlansága miatt a' törökök bévették; azonban ezek sem hosszas ideig birták, 1606-ban magát akkori erdélyi fejedelem — Bocskai István' vezérének feladván.

Jenőnek a' császáriak' kezére lett kerülése után Básta György a' jenői, lippai, és váradi örsergekkel a' temesvári külvárost pusztította. A' megye felső része azonban Székely Mozsessel tartott 's hadi népével ennek sergeihez csatlakozott, sőt az erdélyi hadak' egyik vezére, Borbély Gergely Szászvároson gyűlést hirdetvén, oda a' zarándmegyei nemesség' nagy része is megjelent. Ugyan ekkor a' jenői, lippai 's váradi hadak más császári seregekkel egyesülvén, a' Maros mentében Erdély felé Borbély Gergely ellen indultak; de Barcsánál megverettek 's visszaűzettek. A' Székely Mozsés és Ráduly oláhországi vajda közt Brassónál 1603-ban július 17-kén történt ütközet szerencsétlenebb volt; ugyan is ebben a' többek közt Ribitzei Albert Zarándmegye főispánja 's a' megye felsőbb részéből Székely Mozsés' segítségére kiállott hadsereg vezére is elfogatott, 's nem sokára ezután Fogarasban Básta György által megöletett.

Hasonló szerencsétlen volt az 1604-ik esztendő. Ekkor a' ráczok ütöttek bé a' megyébe 's pusztítottak különösen a' Körös' mellékén, mikor is a' vidékbeliek' nagyobb része magát a' halmágyi várba, a' Kasza-család' tulajdonába vette, de itt sem lehetett ment a' nyomoruságtól, 's a' rabságtól csak a' legnagyobb pénzbeli áldozatokkal menekülhetett meg, e' mellett elesége elfogyván, a' döghalál (pestis) közöttök kiűtött, minek sokan lettek martalékaivá. Ez évben Jenőt a' Bocskai katonai ármánnyal visszafoglalták.

Sokkal nagyobb vészt hozott az 1605-ik év. Ebben a' temesvári török basa a' megyébe kétszer ütött bé 's pusztított. Előbb, midőn Medgyesen országgyűlés tartatott, a' körösbányai vidék pusztított el 's a' halmágyi kastély nehezen menekedett meg a' pusztitástól; másod ízben pedig ez tovább terjedett; ekkor a' török vajda-hunyadig rabolt 's mind e' mellett Lippát és Jenőt, mint a' török hódolmányhoz tartozó he-

lyeket, visszaadni kívánta, de ekkor ezélt még nem érhetett. Azonban 1612-ben Báthori Gábor az erdélyi fejedelemségre vágyván, Géczi András követe által Achmed török császárnak azt ígéré, hogy ha őt Erdély' fejedelmévé teszi, akkor Lippát, Jenőt és Váradot ő is átadja neki. Ugyanezen ajánlatot tevő Bethlen Gábor is, ki 1613-ban fejedelemségre jutása után Lippát 's Aradot át is adta a' töröknek, de Jenőt nem adhatta, mert ennek vezére abban megegyezni nem akart 's ennél fogva Jenő ez alkalommal török kézre nem került; sőt 1636-ban, midőn I. Rákóczi György fejedelem Bethlen Istvánért a' budai török basával hadba keveredett, Rákóczi táborát Jenő körül szállította le. Később 1657-ben II. Rákóczi György fejedelem, a' török kívánságára, a' fejedelemségből letételvén 's helyébe Rhédei Ferencz választatván, midőn ezen új fejedelem a' jenői őrsergeket maga iránt hittelt kívánta volna lekötelezni, ezek, Rákóczi György' unszolására, a' hitteltételt megtagadták; ezek között volt Ujlaki László jenői kapitány is. Ez alkalommal a' török Jenőt vidékével együtt újból kívánta magának átadni, min Rákóczi kapván, azon szín alatt, hogy a' hazának kíván szolgálatára lenni, a' jenőieknek segítséget ígér 's újból fejedelmi czimmal kezd élni, sőt 1658-ban januar' 24-én törvényczikkbe téteti azt, hogy ő a' haza' végerősségének, Jenőnek török által czélba vett elfoglalása' megakadályoztatásáért fogadtatott vissza a' fejedelemségbe. De mindezek mellett is Jenő' vára és vidéke a' török igát még sem kerülhette ki; a' török nagy vezér még azon évben 100 ezer emberrel 's töméntelen ágyuval indult Jenő ellen; a' vár kapitánya Ujlaki Miklós pedig átlátva, hogy a' keze alatt levő kicsiny erővel a' várat fogamatosan nem védelmezheti, azt a' töröknek feladta; miért Rákóczi György Ujlakinak 's még négy tisztársainak fejét vétette. Ez időben foglalta el a' török újból Déznát, Világosvárt, Pankotát 's nem sokára Váradot is, miután az 1660-ban kötött egyezésben megállittatott, hogy mivel Jenő, Káransebes, Lugos és Várad nevű erősségek Erdélytől elfoglaltattak 's ezáltal erdélyi fejedelemség' jövedelme megcsönkült, a' török vezér Ali basa is köteles a' török nagy urat rábírní, hogy az erdélyi adóból valamit engedjen el.

Az előbbieket összevetve 's az erdélyi törvényeket is számba véve, ezekből kitűnik, hogy az erdélyi fejedelmek Zarándmegye' három alsó kerületét, az 1538-ban történt váradai béke' megszüntével nem alku mellett, hanem a' fegyverek' erejénél és szerencséjénél fogva 's folytonosan csak 1606-tól 1658-ig birták és törvényszerűleg is csak ez idő alatt, u. m. 1617-től 1653-ig rendelkeztek felőle.

Ezután már a' rabló 's pusztító török' uralkodásának hanyatlási ideje 's a' magyar nemzet' szabadulása' órája közeledett. A' római császár' győzelmes fegyvereinek szerencséje szülte 1699-ben a' karloviczi békét, mellynek erejénél fogva a' török Magyarország' birtokáról egészen lemondott, kivéven a' temesvári hánságot, melly azonban 1716-ban hasonlólag visszatért a' magyar korona alá. 1699-ben szabadult meg Zarándmegye is a' török szolgaság' súlya alól és visszatért az anya-Magyarországhoz; mire mutat a' főkormányzók' 1702-ben szeptember' 2-kán a' részekbeli (partium) megyék' sója dolgában a' felséghez tett felirata is, mellyben Zaránd nem emlittetik. Ekkor kezdett a' megye is holmi hivatalos dolgokról 's nevezetesen a' perek' folyamáról jegyzőkönyvet vinni, mellynek útmutatása szerint 1700-ban július' 23-kán megállítattott, hogy a' császári katonaság' számára az előfogatok (vecturák) miként adassanak 's meddig hajtassanak; például: Brádtól Halmágyig, innen Sebesig, innen Jenőig 's Jenőtől Aradig, vagy Gyuláig. Ugyanezen jegyzőkönyvi bizonyítás után a' megye' gyűlései Brádon, Ribitzén, Halmágyon, Vákán, Pojenáron, Kristoron, Lunkán, Diétsen, 's a' későbbi számadásokhoz képest 1732-től 1745-ig Brádon, Ribitzén, Aradon, Borosjenőben és Simándon tartattak.

Következett erre ama híres kuruczvilág, vagy a' Rákóczi Ferencz által előidézett szerencsétlen polgárháboru, mellyben Zarándmegye is részt vett 's minek árát sokan meg is adták; ugyan is Rákóczi' egyik vezére Károlyi Sándor 1710-ben Szentiványi és Cserei János alvezéreit számos kuruczczal Zarándmegyére küldi, hogy e' vidéken át Erdély felé belebb nyomuljanak, de egy Wallestein nevű német tábornok által Ribitzénél megverettek 's nagyobb pártfogóik, Csiszár Miklós,

Ribitzei György, Görög Flora 's mások is elfogatván, Aradra fogságba küldettek, honnan az első 180, a' más kettő száz száz forint 's a' többek kevesebb váltsággal menekedtek meg. Az ütközet után más nap a' labanczok (császáriak) Brádon pusztítottak 's raboltak, mit az akkori jegyzőkönyv brádi veszedelemnek nevez.

Az 1711-ben april' 9-én Nagy-károlyban történt egyezés következtében a' kuruczháboru megszűnván, a' magyarországi részek, u. m. Kraszna, Máramaros, Arad, Bihar, Kövár, mellyek még mind Erdélytől függtenek 's ezekkel együtt a' fennebbiek szerint, a' már egyébiránt is Magyarországhoz csatlakozott Zaránd is visszaadtak Magyarországnak. Ezután csendességben élt a' megye 1735-ig, midőn az alsó részében lakó némelly nyugtalanok Pero nevű pártfőnökük vezérlete alatt felkeltek 's pusztítottak, de a' vidékbeli nemesség 's föld' népe által, Orczy István' vezetése mellett, Erdőhegynél megverettek 's elszélesztettek.

A' megye Magyarországtóli elszakadása után annyira beleszokott az erdélyi törvénykezési rendszerbe, hogy visszacsatoltatásával sem tudott attól megválni. Ezen körülmény Magyarország' rendeit arra birta, miszerint az 1741-ben tartott posoni országgyűlésen a' 18-ik czikk szerint törvénybe iktassák azt, hogy Zarándmegye, melly az adózásra nézve Magyarországhoz tartozott, a' törvénykezési rendszerre nézve is visszakapcsoltassék; minek azon eredménye lett, hogy a' megye' felosztása az 1744-ben augusztus' 25-én 's december' 16-án kelt két rendbeli királyi parancsolatokban meghatározottatott, de mi csak 1746-ban hajtottatott végre. Igaz ugyan, hogy a' levéltárban az erdélyi főkormányzéseknek egy a' megyéhez 1844-ben october' 2-ik napjáról intézett rendelete van, de vannak a' magyar helytartó tanácsnak 1745-ben kelt több rendbeli intézvényei is, mellyek arra mutatnak, hogy a' megye magát még mind az anyaországhoz tartotta; ezt igazolni látszik a' megyei rendek' egy 1746-ban november' 1-ején tartott közgyűlésből az erdélyi főkormányzékhez tett legelső érzékeny felírása, valamint szintén a' felség' erdélyi országos rendekhez 1747-ben februar' 25-én intézett királyi leirata'

10-dik pontja is, melyben az hozatik fel, hogy Zarándnak Erdélyhez kapcsolt részére nézve a' tisztviselők' minősége, száma és fizetése azután fog megállíttatni. Ekkor tehát a' borosjenői és zarándi kerületek (districtusok) a' megye' legszebb, leggazdagabb 's legnépesebb részei elszakasztattak 's Arad-megyéhez adattak; a' halmágyi és brádi kerületek pedig, a' megcsonkított megye' nevét megtartva, Erdélyhez kapcsolattak, 's a' megye' felosztása' folyama alatt a' megye' rendei nem tudván, hogy magokat valósággal melyik országhoz tartásák, követeket mind a' magyarországi, mind az erdélyi hongyülésekre küldöttek.

A' megye' e' megcsonkítása nem vala elég 's még keservesebb sors várt rá; eljőve az 1784-ik vészteljes esztendő, mellyben azt feledhetlen két csapás éré.

Ezek' egyike II-ik József császár' azon rendeletéből származott, mellynek nyomán a' megye' nevét is elvesztve, azon évi szeptember 6-án Hunyadmegyével kapcsoltatott össze 's e' szerint megszűnt különhatóság lenni.

A' második csapást az azon évi november' elején támadott oláh-zendülés (horavilág) ejtette, melly alkalommal a' megyei nemesség' egy része meggyilkoltatott, más része pedig idegen helyekre lett futással mentette meg életét; de vagyona vagy elraboltatott, vagy felégettetett és semmivé tétegett, úgy, hogy a' nemesség' ekkor szenvedett kára, hiteles becsü szerint, 121,444 rfrt — 20 krt p. p. tett.

Mivel pedig e' zendülésről — melly eredetét a' megyében vette — különbféle mendemondák keringenek, legyen szabad annak hivatalos oklevelekből meritett előadásába terjedelmesben ereszkedni.

Már az 1784-ik év' nyarán észre lehete venni az oláh-ság' zenebonáskodó szándékát, mellyet sok helyen mind a' megye' tisztviselői, mind a' földesuraságok, vagy ezek' tiszteli ellenében mutatott engedetlenségek előztek meg 's ezt a' békövetkező égetésekkel 's gyilkolásokkal való fenyegetőzések követtek. Mindezek a' már Zaránddal egyesült hunyadmegyei tisztséget arra bírák, hogy e' vészszel fenyegető körülményeket a' főkörmányszéknek följelentse 's a' békövet-

kezhető rosznak maga idejébeni megelőzését kérje. A' fő-kormányshék ki is rendelte a' katonai segítséget, de a' fő-hadivezérség magát a' főkormányshéknél főlebb valónak tartván, arra nem hajtott 's a' katonai segedelmet útnak nem indította; minél fogva a' szikrájában levő tűz eloltására semmi foganatos és erélyes lépések nem tétettek addig, míg az lángra nem kapott, mikor oltani már késő volt, míg egy se-reg magyar az oláh dűh' áldozatává nem lett.

A' megyei tisztség azonban nem maradt most említett jelentése mellett, hanem october 11-én rendelést tett az iránt, hogy a' szolgabírák faluról falura járjanak 's a' köznép' szándokát, gondolkodása módját puhatolják ki; mire többnyire olly értelmű jelentések tétettek, mintha a' nép' támadási tüze csendesedni kezdett volna; minek ellenére találkoztak olly merészek is, kik oda nyilatkoztak, miszerint a' tűz ki nem aludt 's kitörése csak a' téli idő' közalgése miatt haladott el; nevezetesen egy ujbaresdi közlakos a' brádi vásárból hazatérő útjában azt beszélette, hogy a' jobbagyság' igáját a' közelebbi tavaszon nyakából lerázandja. Ugyanez időben a' földesurak iránti engedelenségben Kendeffi Pálné gr. Kun Klára' vákai, a' dévai fiscalis uradalom' ribitsorai, ujbaresdi, grohoti, bulzesti, vályabrádi és bukuresti 's a' nagyhalmágyi uradalomhoz tartozó több falukbeli, a' kishalmágyi és toimesti földesurak' urbéresei kitüntették magokat. Illy előjelek után bekövetkezett a' szomorú catastroph.

October' 28-án a' brádi héti-vásár alkalmával zalathnavidéki kerpenyesi, de eredetére nézve zarándvármegyei czebei születésű Krisán, vagy Drágosa Dsurs, kinek Czebén lakó testvérét Drágosa Szávnak hívták, arra unszolta a' vásárban összegyűlt oláh népet, hogy a' következő vasárnapon, u. m. october 31-én a' mesztákoní egyházhoz gyűljenek össze, hogy ott valami új 's nevezetesen a' katonaság' felállításáról szóló királyi parancsot nekik hirdessen ki.

Ezen egyháznak jelenleg csak helye látszik; a' rajta fekvő sok átok miatt méltán pusztult el. Állott pedig a' Brádról Körösbányára vezető országút mellett balra egy dombon közel azon úthoz, melly az országúttól jobbra le Ribitze felé vezet.

Krisán Dsurs tehát october' 31-én Vákáról a' Birna Toma' és Tulya Juon' kíséretében déltájt a' megírt egyházhoz kikerkezik. Itt már egybegyűlve voltak nem csak a' vidékiek, hanem a' Hunyadmegyéhez tartozó nagy számu Maros melléki oláhok is olly sokan, hogy az egyház' kerülete 's az országúton alól fekvő tér telve volt fekete-ruhás (czondrás) emberekkel, kiknek sokasága a' dévai vásárról épen akkor hazatérő utazokban is már nagy rémülést gerjesztett. E' sokasághoz Krisán Dsurs így szólott: „Halljátok! a' nyáron feliratátók magatokat katonáknak; már jertek velem Fejérvárra, hogy adjanak fegyvert, vagy a' azt nem adnak, adják ki igazságunkat.“ Azután tarisznyájából egy festett 's aranyozott fakeresztet vett ki, 's ezt mutogatván, azt mondotta: „Ime ez a' császár' képe 's jele annak, hogy a' császár akarja, minél fogva ti katonák legyetek;“ — továbbá a' kereszt szentségét fejtegette 's azt adta a' nép elméjére, hogy ők a' keresztben hisznek, a' keresztre vannak megkeresztelve 's a' keresztre esküsznek, ezután még több efféléket hozván fel, meg is eskette őket, végre meghagyta nekik, hogy hazatérvén, a' meg nem jelenteknek is hirt adjanak 's más nap minden faluból a' helység nagyságához képest, ötön, haton 's tizen is, illő készüléttel, Kuréty nevű faluba gyűljenek, onnan Fejérvárra indulandók; igérvén, hogy Kurétyra ő maga is megjelenend, 's azon nap Vákára visszatérve, ott meghált. A' csak most említett Kuréty nevű falu Kristsoron és Bukuresten túl a' megye' keleti szélén egy hegyektől körülvelt szűk 's vad völgyben fekszik.

A' Brádon és Ribitzén lakó megyei altisztek, kiknek a' főkormányshék' rendeletéből meg volt hagyva, hogy egy köznépet kivándorlásra csalogató Salis nevű ámitóra ügyeljenek, őt szemügygyel tartsák, 's ha magát mutatná, fogassák is el; a' mesztákoní gyülekezetet 's a' Kurétyra hirdetett összegyűlést hallván, azt vélték, hogy azon ámitó, ki a' mesztákoní egyháznál a' keresztet mutogatja, vagy maga Sális, vagy az ő küldöttje; közülök tehát Naláczi Farkas, Madotsai József, Gál Mihály, Pakot Mihály szolgabírák 's Szombati Mihály adóíró biztos (rectificator commissarius), magok mellő vevén

Körösbányáról reformatus mester- 's egyszersmind megyei irnok — Farkas Istvánt, egy más irnok társával, és egy ribitzi, pénztár' őrzésére rendelt orosz-czredbeli káplárt négy közlegénnyel 's egy gornyikkal, ezekkel november' 1-én Kurétyra kiszállottak. Itt az ámitó Krisán Dsursra ráakadván, elfogták, megkötözték, 's a' négy katona közbe vevén, Körösbánya felé útnak indították. Krisán azonban a' helység' közepe felé elordítván magát, erre a' sok oláhság mindenfelől jégesőként rohant elő; a' szolgabirákat 's katonákat megtámadták, botokkal, karókkal ütni kezdték 's Gál Mihályt lováról mindjárt le is ütötték, három katonát a' gornyikkal megsebesítettek, egy katonát megöltek 's az irnokok is oda vesztek, Pakot Mihály' hátára ütöttek egyet, mire ő, Naláczi 's Madotsai egy-, Szombati Mihály a' káplárral másfelé szaladtak meg; az elsőbbek közül Madotsai, valamint Szombati is a' káplárral a' veszélytől megmenekedtek 's különösen Madotsai Ribitzére haza került, de Nalátszi 's Pakot soha többé elő nem jöttek 's az oláhság' dühének áldozatai lettek. Kiszabadulván illy módon Krisán Dsurs az öt üldözők' kezei közül, hogy többé meg ne lephessék, Bukurest felől öröket állított ki.

E' közben a' mesztákoni gyülekezet' hire az akkori helyettes alispán — Hollaki Istvánnak is — ki akkor épen otsi nemesi lakában mulatott, — bejelentetvén, ez a' fennevezett szolgabirákat' lépéseiről mit sem tudva, szolgabíró- Andrási Jóssefet lóhalálában küldötte, hogy a' dolognak járjon végére 's a' lázítókat fogassa el. Andrási előbb Körösbányára érkezvén, itt mit sem tudhatott meg; pedig csak ezen mezővároskából is három kapitánya volt az oláhoknak, u. m. Bába Ádám, Száva János és egyházi nemes Pág Ádám, 's ez utóbbi később, midőn a' megye a' forradalom miatt tiszték nélkül maradt, alispáni czimet 's tisztet tulajdonított magának. Andrási tehát Körösbányáról tovább ment Brádra, hol főbíró Brádi Miklóstól útastást kapván, Kristorra sietett, 's ott megtudván, hogy mind a' lázító, mind a' több szolgabírák Kurétyra vették magokat, az oda való nemesek közül segítségére többeket felkért, de ezek avval útasták őt vissza, hogy nekik nem parancsol. Így Kristori Gábor — szolgabíró társával, Szabó Sán-

dor — vármegyei lovas legénnyel 's brádi Szoba Ádámmal Kuréty felé indult; de midőn Bukuresten túl lenne, már találkozik Szombati Mihálylyal, a' káplárral 's Pakot Mihály' szolgájával, ki a' Gál Mihály' lovát vezetéken hozta, 's tőlök mindenről tudakozva, megérté, hogy a' dolgok miként folytak le; ő tehát a' Pakot szolgáját Gál Mihály' lovával 's Szoba Ádámmal visszaküldi, hogy Gált az oláhoktól kikérvén, ültessék lóra 's hozzák el magokkal; maga pedig Kristori Gaborral 's a' lovas legénnyel eléfelé ment a' kurétyi szorosig. Azonban Szoba Ádámot 's Pakot' szolgáját a' másod rendbeli örök fel nem bocsátották, azt mondván, hogy Gál ki tudja mellyik patakban fekszik; azért ők is, ha nem akarnak úgy járni, térjenek vissza. Erre vissza is tértek, 's midőn Andrásival együtt alább érkeztek volna, azon veszik észre magokat, hogy az oláhság által jobbról balról körül vannak kerítve. Ezek tolvajkiáltások közt Andsási felé rohantak, ki azonban az utolsó pontot be nem várván, társaival együtt szaladásra vette a' dolgot 's hegyeken völgyeken kóborolva menthette meg életét.

Némellyek azt beszélték, hogy Krisán Dsurs ekkor is azon volt, miszerint induljanak Fejérvárra; de ennek mások közt nevezetesen a' brádiak ellene szegültek, azt állítván, hogy ha ők Fejérvárra mennek, akkor a' magyarok felkelnek 's a' kurétyi dologért feleségöket 's gyermeköket megöldösi.

E' szerint november' 2-kán reggeli 8 órakor a' harangok' félreverése közt az oláhság Kristorra rohan 's itt rabolni, gyilkolni és égetni kezd; Kristori Tamást, Ádámot, Andrást, Jánost 's Samut megöli; ez utolsót különösen egy rendbeli előbb csak elveri, de mások újból rátalálván, ezt mondják neki: „Mi tudjuk, hogy te jó ember voltál 's vagy, de parancsunk az, hogy a' magyarokat mind megöljük,“ mire ő látva, hogy a' halált ki nem kerülheti, azt kérte tőlök, miszerint vigyék a' templomhoz, ott öljék meg 's ott is temessék el. Az oláhok tehát oda vitték 's itt a' templom' falához támasztatva szemeivel nézte, míg sirját megásták, mely elkészülvén, leagyaltatott 's kívánsága szerint oda temettetett. Ugyanekkor Kristori Mihálynét úgy elverték nagy leányával együtt, hogy az anya hat, a' leány pedig nyolcz nap múlva meghalt. Ugyan-

csak e' napon délután két óra tájban az oláhok Kristsorról Brádra rohantak 's itt azokat, kik a' reformatusok egyháza' fedelén 's tornyában kerestek menedéket, onnan lehúzták 's ezek közül az egyház' kerítésén belől Ribitzei Albertnét, az utcán főbiró — Brádi Miklóst, a' papi lak' udvarán reformatus lelkész — Baktsi Isivánt megölték. Némelly magyar nemesasszonyoknak olly feltét alatt kegyelmeztek meg, hogy azonnal álljanak át az ó-hitű vallásra 's újra keresztelkedjenek. A' nemesség' vagyona kirablása itt sem maradt el.

Krisán Dsurs november 3-án a' kurétyi, bukaresti, kris-tori, czeretzel, brádi, vályebrádi, mesztákoni, vákai lázadók-kal jó korán Ribitzére ütött, hol őt a' ribitzei, ribitsorai, uj-baresdi, grohoti, tomnátyeki, bulzesti, dsunki, pottlingányi zen-dülők már várták; ezekkel tehát egyesítvén magát, a' nemesség' udvarait rabolni kezdték. Akkori megyei pénztárnok — Ri-bitzei József' házat azonban nehezen vehették be; ugyan is pénztárnoki irnok Szalai József, egy Ferencz nevű asztalos 's még néhányan, kik magokat oda vehették, meglehetős lösze-rek- 's löporral lévén ellátva, nyolcz oláhot halálra lőttek, húszig valót pedig megsebeztek. A' zendülők a' konyhát, istá-lót 's gabonást meggyújtották 's a' háznak is tüzet akartak adni, de oda reggeltől fogva délutánig nem közelíthettek 's e' tájt kezdtek is a' ház' ostromával felhagyni; de ép ekkor Kö-rösbányáról egy szabadságos katona érkezik, ki azt vélve, hogy a' Kurétyra ment katonák is a' házban vannak, ezek' számára kegyelmet kért, mire a' zendülők álnokul azt fogadták, hogy sem a' katonákat, sem a' házba szorult nemeseket nem bánt-ják, ha a' házat feladják. Ennél fogva a' katona egy pálczára fehér kendőt kötven 's azt zászló gyanánt mutogatván, ke-gyelmet kiáltott, sőt egy riskai Boka György nevű oláh, ki Szalait ismerte, az ablak alá menvén, neki kezet adott 's ő is fogadta, hogy bántódásuk nem lészen; így őket a' házból ki-csalván, mihelyt onnan kiléptek, mindeniköket, u. m. Szalai Józsefet, id. Ribitzei Ferenczet, Balog Zsigmondnét 's Asztalos Ferenczet, megölték, 's különösen ez utóbbit néhányan a' ház' hijjáról lehányták, mások pedig alól lándzsákkal fogták fel. Ez alkalommal lövetett meg ifj. Ribitzei László is, ki az ostrom'

kezetén a' ház' ablakán kinézvén, azalatt kívülről rálöttek. Ugyan e' napon ölettek meg ezen helységben: Ribitzei Gábor, Balog Zsigmond, Nemes Áron, Bialis Sándor, Katonai György reformatus mester 's Mesztákonban Szombathi Mihály, kívül Kurétyon is találkozáink.

A' Ribitzére csödült lázadók november' 4-én a' harangok' félreverésével újból mozogni kezdettek. Egy részök brádi Goltza János' kapitánysága alatt Hunyadmegyébe Maros-soly-mos felé vette útját; más részök ugyancsak brádi Szuts Juon és Tudurán Danila' főnöksége alatt hasonlólag Hunyadmegyében a' Maroson innen le- 's Illye felé rombolt; a' harmadik rész Krisán Dsurs' vezérsége alatt Alsófejérmegyébe Topánfalvának indult 's út közben Mihelenyben Csiszár Lászlót testvérével 's két fiával megölte, vagyonát feldulta, felégette, nejét pedig oda való Klés Togyerhez férje gyilkosához férjhez menni kénytelenítette, a' negyedik rész a' megyében maradt, 's Körösbányának vette útját. E' napon Körösbánya, valamint Lunka, Ots és Kishalmágy ki is raboltatott; meggyilkoltattak pedig a' következők: Czeretzelen Kristori Andrásné két leányával 's a' kristori reformatus lelkész' neje ismét két leányával, Brádon Nemes Mozsés és Vizár, vagy is Fejér nevű egyházi nemes, Ribitzén Bialis József és neje, Nemes József nejével és fiacskájával, Nemes Beniamin nejével 's leányával, Nemes Ferenczné, Borbély József, Bihari Ferencz, az Orbán Imre' két fia, Gulya Mária Ribitzei Istvánné 's ennek testvére Zsuzsánna, Nyág Péterné, Nemes Pálné, Nemes Áronné fiával és két leányával 's végre Rudán Kolumbán Sándor.

November 5-én Nagyhalmágyon 's Pleskutzán égettek és raboltak, 's itt a' dúlásnak vége is lett, mert már a' megye' széleig hatván, azon túl közel sem magyarságot, sem birtokosságot nem találtak, mert akkor a' szomszéd aradmegyei helységek a' kamara birtokában voltak 's kamarailag kezeltettek. E' napon Kristoron Kristori Gábort, Brádon Kis Jó'sefet 's Anka Györgyöt fiával, Ribitzén idősb Nemes Lászlót, Nemes Imrét nejével 's Madotsai Jó'sefet, ki Kurétyon a' haláltól megmenekedett, ölték meg.

November 6-kán meggyilkoltattak: Brádon Nemes János

két fiával, Orbán Ferencz 's Teleki Mihály reformatus mester, Körösbányán Szentkirályi György ügyvéd, Kis Gergelyné 's Csernántzkyné, Ribitsorán Nemes Pál, Dsunkon Nyág Márton.

November 8-án Körösbányán Ribitzei István, november 10-én Brádon id. Brádi József 's ugyancsak e' hó' 28-án Nagy Sándorné ölettek meg.

A' Ribitzén alól lakó magyarság' és birtokosság' egy része, sőt Ribitzei akkori pénztárnok Ribitzei József is az oláh nép' hajlandóságában nem bizván, miután a' kristori 's brádi eseményekről értesültek, a' veszedelmet bé nem várva, szaladásra vették a' dolgot 's Aradmegyében szent-annán találtak menedéket, hol az Aradmegyei birtokosság' bőkezősége által ott mulatásuk ideje alatt sem pénzben, sem ruházatban, sem élelemben szükségét nem láttak; 's mivel a' valódi lovagias segedelmezésben szerző' szülei is részesedtek, e' jöltevők poraira lehetlen a' béke' és hálá magasztos áldását nem kívánia.

A' rablók' dühe már annyira ment, hogy Körösbányán még a' rom. catholicusok' egyházát is feltörték, kirabolták 's a' sirboltba talált holttesteket ruházatjoktól megfosztották.

A' zendülés' első hírére akkori alispán Hollaki István november 2-áról mindjárt jelentést tett Dévára a' már akkor egyesülve volt megyei tisztséghez 's ezt november 4-én Pleskutzárról, november 5-én Aradmegyében Mokráról, november 13-án Aradról megújította 's sürgette a' segítség küldést, de nem volt honnan küldeni; azonban a' főkormányzékhez Szebenben sebes postán tudósítás tétetett.

Igaz ugyan, hogy ez időben az Orosz nevet viselt gyalog ezredből Csepi kapitány vezérsége alatt mintegy 50 leányból álló katonaság a' megyében feküdt 's ezekkel Csepi, a' nevezett alispán megkeresésére, Nagyhalma gyűről Körösbányára fel is szállott; de itt olly félelmesen és kétszínűleg viselte magát, hogy evvel nem hogy elijesztette volna a' zendülőket, sőt még bátrabbá tette; hideg vérrel nézte ugyan is, míg a' lunkai jószágbeli oláhság a' körösbányai nemesség' javait kirabolta 's közülök némellyeket még meg is ölt, sőt midőn a' zenebonáskodók közül sokan rabolni Körösbányán át Ribitzére siettek, nem hogy gátlólag lépett volna fel, hanem

katonáival a' fegyvert letétetvén, a' zendülőkkel még barátságos beszélgetésbe elegyedett 's őket minden bántódás nélkül tovább bocsátotta.

Ha Csepi kapitány a' zendülökre csak egyszer adatott volna tüzet, akkor a' Körösbányánálól fekvő oláhság csendességben marad. Ezek ugyan is úgy vélekedtek, hogy ha a' császár parancsából kell a' magyaroknak elpusztulni, akkor a' katonaság a' felkelt parasztokat nem bántja 's a' zendülőkkel így ők is kezet foghatnak; ha pedig a' magyarok' kiirtása nem a' császár akaratja, akkor a' katonaság a' zenebonát el nem szenved, annak elleneszegül 's nekik ekkor felkelni tanácsos nem leend; már pedig — mint említők — Csepi kapitány semmi legkissebb ellentállást sem mutatott, melly miatt tehát az alsó vidékiek is vérszemre kapva felkeltek, égettek, raboltak, de nem gyilkoltak, 's e' körülmény is szülte azt; hogy a' körösbányai 's halmágy vidéki nemességnek, vagy is magyarságnak nagyobb része a' meggyilkoltatást kikerülte; kik hallván a' brádi, kristori 's ribitzei veszedelmeket, nem sokat vesztegeltek; hanem Magyarország felé futásnak eredtek, még pedig — mivel ezen vidékiek később csatlakoztak a' zendülökhöz — bántódás nélkül.

Csepi kapitány azon néhány, de gyakorlott legénnyel, ha akarja, az egész zenebonának könnyen elejét veheti vala. Kik ezt el nem hinnék, azokat két esemény megfontolására utasítom: először, midőn a' felkelt oláhság Hunyadmegyében Dévát akarta megrohanni, akkor az oda menekült nemességből mintegy negyvenkettő a' támadókat nem csak visszaverte, hanem közülök 250-t agyonlőtt, vert, 34-et elfogott 's tömegteltent a' Marosba ugratott; — másodszor Pestesen ugyancsak Hunyadmegyében 22 összeállott magyar nemes százig való oláhot lőtt és ölt meg; ha tehát olly kevés szánu, fegyverforgatásban gyakorlatlan nemesség annyi zendülőnek tudott ellentállani, mit nem tehetett volna Csepi kapitány tanult 's fegyverben gyakorlott katonáival?!

A' tisztség fennebb említett 's sebes postán tett jelentésére a' főkörmányszék Molnár nevű oculistát küldötte az oláhok lecsendesítésére. Ez el is érkezett Vályebrádra 's az ott

Krisán Dsurs' és Kloska Juon' kapitányságuk alatt összeseregelve talált 800 oláhval oda vitte ki a' dolgot, hogy ezek 15 napig való csendességet fogadtak, de úgy, hogy azalatt a' Molnár által feltett pontokra a' főkormányshék választ adjon.

Azon közben, de felette későn, a' Stojanovics őrnagy vezérlete alatti katonai segély is érkezett; ez székely 's oláh szélbeli katonaságból 's veres csákos huszárokból állott. Ekkor megszeppentek az oláhok 's átlátták, hogy mit Krisán Dsurs mivel 's mondott, mind az nem a' császár akaratja volt; ezért őt november 29-dikén Ribitzén megszorították 's erőltették, hogy ha valami igazsága van, azt adja elő, de ő ezeket Horához útasította 's a' parancsok Horánál lételeét erősítette. Ennél fogva Krisán Dsursot letartóztatták, vákai Birna Tomát pedig Horához küldötték, ki erre Alsófejmegyében Álbák mellett levő Válya-nyegruluj nevű helységben rá is talált 's elbeszélte neki, hogy Zarándba sok katonaság jött 's nekik mind el kell veszni, ha valami igazságot nem mutatnak. Hora nem helyeselte, hogy Krisán Dsurs annyi gyilkosságot követett el, mindazáltal Birna Tomát mintegy három napig magánál tartóztatta 's biztatta, hogy hat rendbeli rendeletet is ad, csak adjon érte 6 rhtot; végre egy patenssel szurta ki szemét, mely Szászsebesről bocsátódott ki 's melyet ők új gubernium válaszának neveztek. Ez alatt a' vákaiak 's vályebrádiak Krisán Dsurnak utat adtak; csakugyan nem sokára ezután kézre került ő kegyelme 's Horával és Kloska Juonnal Károlyfejérvárt megkeresztetett: sokan közülök száműzettek, mások rabságra vitettek, sokaknak haja nyíratott el 's a' többség kegyelmet (amnestiát) nyert.

E' zendülésben csupán a' czebei közönség nem vett részt, sőt a' magyarok közül az olyat, ki magát hozzájuk vehette, oltalmazták 's éltöket megtartották; többek között a' kuretyi veszedelemből megmenekült, de azután néhány nappal Ribitzén megöletett szolgabíró Madotsai Jozsef nejét 's Jó'sef nevű fiát oda való Tyisz Lázár mentette meg a' haláltól, házába befogadván őket 's ott elrejtván.

Czebe helység' ezen maga kitüntetéséért Jósef császár egy évi adóját elengedte, lelkészöket pedig Máris Juont arany-

érdempénzzel 's évenkénti 200 rhorint pótlékfizetéssel jutalmazta meg.

E' zenebona' síralmas pusztítása Alsófejér- 's Hunyad-megyére is kiterjedett; de ezen megyék' története e' munka' tárgya nem lévén, azok itt nem említhetők.

A' katonaság' közbejöttével a' csend és bátorság helyre állván, a' megmenekült nemesség 's magyarság is kezdett viszsztatérni, de javainak csak romjait találta; a' köépületek' fából alkotott részei 's a' faépületek talapzatig leégetve, házi eszközök, butorok összerombolva, vagy elrabolva, mezei termények elosztva 's elvíve, a' levelek elszaggatva, égetve, némelyek szerencsére csak eldugva voltak 's mindezeket nem volt kitől számba kérni.

Kristsori Popa Kosztán 1785-ben augusztus hónapban a' károlyfejérvári fogságból haza szökvén, a' békételenség magvát megint kezdette hinteni, mire Kristsori Turcsin Mihály-, mint Krisán Dsurs által tétetett kinéz' 's Dsorsa Márk- Krisán Dsurs' volt hadnagya' vezérletök alatt Kristsorra több oláh kezdett gyülekezni. Ezt észrevevén a' megmaradott kristsori nemesek, az akkor Brádon szállásoló katonaság' kormányához, Vrázda századoshoz folyamodtak segítségért, ki auguszt' 21-én mindjárt egy káplárt rendelt két közlegénnyel Kristsorra; ezek midőn már szinte oda érkeztek, egy csoport oláhra akadtak, kik közül a' katonákra egy lövés is esett, de egyiket sem érte csak a' golyó füttyölése hallszott. Ezután nem sokára csakugyan elfogattak Dsorsa Márk, Turcsin Mihály 's Popa Kosztán, mire a' csend helyre állott.

József császárnak 1790-ben január' 28-án, halála előtt kelt visszavonó rendelete' következtében ugyanazon évi február' 22-én tartott közgyűlésben az egyesített megyék' rendei meghatározzák, hogy Zarándmegye előbbi állásába térjen vissza 's külön törvényhatósággá alakuljon; mihez képest nem sokára, u. m. ápril' 26-án Körösbányán a' kinevezett főispán- b. Nalátsi József elnöklete alatt az újjá született hatóság' közgyűlése megtartatott. Ezen a' rendek legelőbb is tisztviselőik' megválasztása — 's törvénykezési székök' helyreállításáról gondoskodtak.

Ezután csendesség uralkodott a' megyében az 1800-dik

évi november' hónapjáig, midőn a' köznép között több olly hírek szárnyalának, melyekből egy újabbi zendülés' kiütését lehetne következtetni. Ekkor azonban szerencsésebb volt a' megyei tisztség a' segedelem' megnyerésében mint 1784-ben, mert az első hivatalos megkeresésre Hunyadmegyéből számos felfegyverkezett lovas nemesség sietett beszállani és segédet nyújtani 's e' mellett a' királyi főkormánysház is maga idejében nem csak katonaságot küldött, hanem a' hir' valóságát 's honnan-credtét kipuható biztosokat is rendelt; minek eredményeül, a' legfelsőbb helyről érkezett parancsra, egy Gillya Togyer nevű szökött katona, mesztákoni Kezán On' neje, nagyhalmágyi Sorsok Dsurka, valamint Moldován Szimion 's Tobiás Antoni kereskedők 's vályebrádi Bota János, mint kiktől a' nyugtalanító hírek keletkeztek, a' vásáros helyek' piaczain csak 25, 25 korbács-, vagy pálczaütés' szenvedésével, felette kegyesen büntetettek meg.

A' magán házi szükségre kívántató sőt a' megye felső vidéke erdélyi, Halmágy' vidéke pedig magyarországi áron fizetvén, az igazgatás 1802-ben megállította, hogy az utóbbi is erdélyi áron szerezhesse meg azt, 's így e' vidékről egy olly tereh, melynek hordásával ez köteles nem volt, melytől 1746-ban a' megye' felosztása- 's elszakadásakor lesz vala felmentendő 's melly a' felségnek 1747-iki februar' 25-én az erdélyi rendekhez bocsátott királyi leirata' 9-dik pontjában is meg volt határozva, csak 56 év elteltével vétetett le.

A' megye' hatósága 's önállása az 1810-diki erdélyi országgyűlésen megint veszélyben forgott 's Hunyadmegyével egyesítése újból munkába vétetett vala, midőn sokan Erdély' rendei közül az elintézett összekapcsoltatást azon okból is sürgették, hogy ezáltal a' megye nevét is elvesztvén örökre, Magyarországnak joga ne lehessen azt többé visszakivánni; de akkori főispán — Hollaki István, valamint megyei követek — Ribitzei Ádám 's ifjabb Hollaki Antal' hathatós 's erélyes óvása', úgy szólva ellenállása' közbejöttével a' czélba vett egyesítés meg nem történhetett, sőt ez arra adott alkalmat, hogy az 1825-dik évi magyarországi honygyűlésen Záradék-államiról a' több kapcsolt megyék' visszacsatoltatása sürgettessek.

1831-ben a' görösmirigy (cholera) látogatta meg a' megyét, melly valamint nagy rémulést okozott, úgy sok áldozatba is került; némelly helységben több volt a' görösmirigyben elhaltak', mint a' lakházak' száma.

1833-iki novemberben egy Borhauser nevű irástudó közkatona' izgatására a' megye' alsó részében fekvő hat helység nyugtalankodni kezdett 's az urbéri szolgálatot megtagadta és csak katonai erővel téríttethetett azután engedelmességre.

Hasonló nyugtalanság mutatkozott szinte az egész megyében 1836-ban, midőn a' magyarországi hongyülés' eloszlása után az új újbéri törvény nyomtatásban ugyan ez ország minden részeiben a' helységek közt kiosztatott; ennek hallására ugyan is a' megyei közönségek is egyenként meghozatták magoknak Váradról e' törvényczikket, 's azt vélvén, hogy ennek jótékonytsága reájok is kiterjed, többen hanyagon kezdék teljesíteni urbéri tartozásukat, némellyek pedig azt egészen meg is tagadták. Eléggé igyekezett ugyan a' megyei hatóság őket az ellenkezőről meggyőzni, de minden siker nélkül; miért is, kivált mikor a' veszély nőttön nőtt, 's már magyarok elleni fenyegetődzések is történtek, segedelemért folyamodott a' főkormányshékhöz; mire egy a' dolgok folyamát megvizsgálandó bizottmány és evvel együtt 300 számból álló két század katonaság érkezett 's ennek közremunkáltával, valamint a' nyugtalanság' főnökei' befogatásával a' csend lassanként helyreállott. Ez évben a' görösmirigy újból kiütött, de nem uralkodott olly nagy mértékben, mint az előtt öt évvel.

A' megyére nézve nevezetes volt az 1836-ik évi po'soni országgyűlési 21 törvényczikk, még pedig nem annyira keletkezése-, mint következéseire nézve. E' törvényczikk, melly az úgy nevezett partiumbeli megyék' Magyarországhoz kapcsolatását rendeli, a' felség által az 1837-ben tartott erdélyi országgyűléssel is közöltetvén, annak tárgyalása alkalmával a' megye követei nyilatkozni el nem mulatták, 's felfejtven a' megye régibb, valamint újabb állását, kijelenték, hogy a' Magyarországhozzi visszakapcsoltatást nem ellenzik, ha 1) a' valások' törvényes egyenlősége azoknak, mind gyakorlatára, mind egyenlőségére, mind egyéb kiváltságaira nézve bizto-

síttatik, 2) a' só erdélyi áron fog kiszolgáltatni, és 3) a' megye' elszakasztott régi részei visszaadatnak.

Következett erre az 1839-ik évi június' 2-ára kitűzött po'soni országgyűlés, melyre a' megye is meghívott, 's noha a' főkörmányszék a' követválasztást ha nem is egészen elmulatni, de elhalasztani kívánta, a' megye' rendei azon évi majus 15-én tartott közgyűlésekben a' követválasztást 's küldést elhatározzák; mert a' rendek csak azon körülményből is, hogy a' megye' főispánja a' megyének szóló regalis' átvételére, ő felsége legkegyelmesb rendeletéből a' visszacsatolás' ügyében akkor Szilágy-Somlyón működő királyi biztos gr. Teleki Józsefnél megjelenni fel volt szólítva; azt következtették, hogy a' kormánynak feltett szándéka a' visszakapcsoltatás dolgát azon országgyűlésen elhatározottan eszközölni; és így hibának 's károsnak tartották a' megye jövődjé feletti vitásokban részt nem venni. Azonban mi sem történt. Követeink szívesen fogadtattak, de ügyünk hidegebben; tétetett ugyan felirat a' visszacsatoltatás' tárgyában, de ez is csak néhány sorból állott 's csak is az országgyűlés' vége felé tárgyalatott; holott a' Rádaiféle sérelem az egész országgyűlés alatt újból meg újból elővetetett 's vitatott. Így ez országgyűlésből a' követek fizetésére fordított költségen kívül egyéb haszon a' megyére nem háromlott, mert az akkor alkotott törvények' jótékonyágát vagy soha, vagy ki tudja mikor élvezhetendi.

Meghívott a' megye az 1841-ben november' 15-dik napjára kitűzött erdélyi országgyűlésre is. Erre követeket ugyan küldött, de olly óvás mellett, hogy ha a' megye rendei továbbra is bizonytalan állásukban maradnának, azon kellemetlen állásba fognak jutni, miszerint követeket többé egyfelé sem küldhetnek, a' visszacsatoltatás' kérdése' végső eldöntésének illy hosszú időre nyult halasztásért a' megyét kétszeresen terhelni nem lehetvén; és ez az azon évi october' 25-én tartott közgyűlésben a' követeknek olly módon adatott utasításba, hogy azt az országgyűlésen jelentsék ki. Ezt a' követek el sem is mulatták előadni, de avval olly ingerültséget okoztak, hogy még hitszegőknek is neveztettek.

Lálván a' megye' rendei a' visszakapcsoltatás' további

elhalasztását, a' magyarországi megyéket 1843-ki april' 7-én törtött közgyűlésökből egy körirat által arra szölitették fel, hogy vagy eszközöljék a' részbeli megyék' visszacsatoltatását; vagy, ha azt kivinni képesek nem lennének, inkább a' részek iránt kelt törvénycikkről mondjanak le. Ezen körlevélben ki volt emelve az, hogy az 1836-ik évi 21-ik törvénycikk' ke-
lése óta a' megye' sorsa kétes és nyomasztó lett; ugyan is annak kelésével kénytelenek mind az erdélyi, mind a' magyarhoni országgyűlésre követeket küldeni, 's követeik' két hely-
re lett küldésével kétszeres terhet 's költséget hordozni; to-
vábbá bizonytalan, anomál állásuk miatt több színü terhek' hor-
dozására, különböző czim alatt, mind Erdélyben, mind Ma-
gyarországban országosan egyaránt megrovattak 's végre, hogy jelen, kétséggel párosult súlyos helyzetökben magok a' szü-
lék is agynyomasztó bizonytalanságban vannak a' felől, miként és hol kellesék növendékeiket jövendőbeli pályájokra kiké-
pezni 's belölők a' honnak és fejedelemnek lelkes, közszol-
gálatra alkalmas polgárakat nevelni. Egyszersmind kijelentet-
ték azt is, hogy valameddig e' bizonytalan, kétes állásuk tar-
tand, a' magyar országgyűlésre követeket nem küldendnek. E'
köriratnak óhajtott sikere nem, hanem ellenkező 's nem re-
ménylett következése lett, mi alább kitetszend; ugyan is

1843-ban a' május 14-dik napjára kitűzött magyarhoni országgyűlésre a' megye követeket nem küldött 's ennek okait azon évi april' 2-án tartott közgyűléséből 's egy alázatos fel-
iratával ő felségének fölfejtette. A' királyi személynök' útján a' magyarországi képviseleti tábla előtt is igazolni kívánta ma-
gát; azonban mind a' magyarhoni megyékhez tett köriratnak, mind a' csak most említett fölterjesztésnek a' lett következé-
se, hogy a' megye a' magyarországi királyi tábla elibe perbe
idéztették, 's mivel következtelenség nélkül maga védelmére
meg nem jelenhetett, nem csak törvényszabta büntetésen ma-
rasztaltatott, hanem a' megítélt büntetés' felvétele Kelemen Já-
nos ítélőmester által 1844-ben october 17-én el is próbálta-
tott. Ez, a' megye' rendeinek azon évi october 15-kén tett
határozatából olly nyilatkozattal veretett vissza, hogy ámbár
forrón óhajtják a' Magyarországchozi visszacsatoltatást, mindaz-

által Magyarhonnak a' megye fölötti bíróságát mindaddig, míg a' tettleges visszacsatoltatás is, a' visszakebelezést rendelő 1836-ik évi 21-ik törvényczikk' értelmében meg nem törté-
nik, a' megye el nem fogadja, el nem ismeri.

Már itt azon kérdés merül fel, hogy az elmarasztalt bün-
tetést Magyarország rendei, midőn a' tettleges visszacsatolta-
tásig semminemű birói eljárásuk el nem ismertetik, Erdély pe-
dig, en érdeke ellenére, annak felvételére segédkezeket bizo-
nyosan nem nyujtand, minő úton fogják felvenni?

Mindezeket az 1846-ik évi ismeretes zalai körlevél kö-
vette, mellynek nyomában azon hir terjedett el, hogy a' kor-
mánynak szilárd szándéka lenne a' visszacsatoltatást még azon
évben végrehajtani 's a' következő erdélyi országgyűlésre a'
részbeli megyék már meg sem hivatnának; azonban mindez
nem valósult. Annyi bizonyos, hogy a' visszacsatoltatás' olly
sokáig való elhalogatása még azok' hevét is mérsékelte, kik
ez előtt tiz évvel azt olly forrón ölelték; minek egy példája
az 1846-ban auguszt' 18-kán tartott közgyűlés, mellyben az
ezen évi szeptember 9-ére kihirelt erdélyi országgyűlésre néz-
ve nem a' volt a' kérdés, hogy követeket küldjön-e a' megye?
— mert ezt megtagadni egynek is még csak eszébe sem ju-
tott—hanem az, hogy a' következtetlenséget miként 's mi okok-
kal hárítsa el magáról? sőt Po'son- 's Mosonmegye' azon fel-
szólítására, hogy a' beállott országgyűlésen a' megye egész
Erdélynek Magyarországgal összekapcsoltatását szorgalmazza,
1846-ban november 24-kén tartott közgyűléséből visszaírt a'
két megyének 's kölcsönösen azt kérte, hogy a' következő
magyarországi hongyűlésen követeik által oda munkálódjanak,
misperint mielőtt e' megye' részletes visszacsatoltatása megtörtén-
nék, előbb eddigi municipalis jogai 's institutioi iránt országo-
san biztosittassék; mi körül belől oda megy ki, hogy a' megyé-
nek részletes 's Erdély nélküli visszakapcsoltatását ne sürgessék.

Mindezen bizonytalanságoknak 's habozásoknak az 1848-
beli magyarhoni országgyűlési 6-ik törvényczikk vetett véget.
Ez által a' megye rögtöni visszakapcsoltatása meghatározottat
's ugyan azon évi május 16-kán ünnepélyesen meg is történt.

KOLOZSVÁRTT.

A KIR. FÖTANODA BETŰIVEL.